1042

1042-
a. 23.

LIEFDE EN HUWELIJK

Eenige menschelijke Begripsbepalingen

Vooral voor twijfelende Katholieken.

DOOR

DR. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

(1904)

J. C. DALMEIJER. — AMSTERDAM.

BIBLIOT[illegible] A [illegible]

VOORBERICHT.

Wat ik beloof tracht ik hier te geven: menschelijke begripsbepalingen.

De strenge eischen, die ik aan mij zelven stel, zijn: 1e. zoo duidelijk en eenvoudig mogelijk te wezen en 2e. alleen dàt te zeggen, wat ik zelf hevig heb doorleefd.

Als ik de Roomsche zedenleer bestrijd, doe ik dat niet om tegen de Roomsche godsdienstpartij te „schetteren" in naam van een andere godsdienstpartij, maar om te protesteeren tegen een dogmatiek, die de natuurlijke menschelijkheid miskent; de natuurlijke menschelijkheid, die christelijk is.

Eenige strijdschriften heb ik ingelascht, enkel en alleen, omdat zij tot de duidelijkheid mijner uiteenzettingen bijdragen.

TER INLEIDING.

Theologie en Levenskennis.

't Is verblijdend, dat in den modernen geest duidelijk het streven merkbaar is, godsdienstzaken te beoordeelen niet van een „wetenschappelijk standpunt", maar uitgaande van feiten-uit-het-leven, gezien met onbevooroordeeld oog.

Godsdienst is levensmooiheid, godsdienstkennis is dus levenskennis en daarom heeft hij alleen, die de schoonheid des levens kan vinden en waardeeren, het recht te oordeelen over godsdienst. Iedere „wetenschap", die niet levenskennis is, heeft met godsdienst niets te maken — en de theologie allerminst. Onder theologie versta ik hier niet de studie van de verschillende godsdienstige uitingen der volkeren, maar het ontcijferen van een bovennatuurlijke goddelijke taal, die niet *boven*natuurlijk kan zijn, als ze niet *buiten*natuurlijk is, m. a. w. als ze niet buiten het leven spreekt.

Voor den katholieken godgeleerde geldt dat in hoogere mate dan voor de andere, omdat de katholieke theoloog niet alleen in zijn theologie, maar ook in zijn priesterambt, van de intensiefste levensmooiheid des menschen verstoken blijft. Menschenliefde in hoogste uiting is voor hem de schrikkelijkste zonde, in de intieme levensopenbaringen van den biechtstoel wordt hem verhaald, soms gedetailleerd beschreven, hoe het schoonste in den mensch wordt bevuild. Zijn stand dwingt hem en de geloovigen tot een officieelen, onnatuurlijken omgang, waardoor het levensmooie, dat altijd natuurlijk en spontaan is, hem vreemd blijft.

Wie heeft dus minder recht te beweren, de schoonheid des levens te kennen, dan de priester?

En toch wordt juist de priester door de vrome katholieken in gewichtige levensvragen als hoogste gezag geraadpleegd en gevolgd. Het jonge meisje kiest geen minnaar, zonder haar biechtvader te consulteeren, die dan vooral weten wil, of die jonge man ook ,,orthodox" is. De jongeling kiest geen levensstaat, zonder aan den priester te vragen, of hij wel daartoe geroepen is. De echtgenooten laten hun intiemste verhoudingen beoordeelen door den priester, die dan natuurlijk te werk gaat volgens een handboek van moraaltheologie.

Gelukkig verliest echter de priester ook in katholieke streken meer en meer zijn crediet, waar sprake is van levensvragen. En, als een katholiek eenmaal heeft ingezien, dat de priester het leven niet kent, als hij zich dus niet meer door hem laat ,,imponeeren", heeft hij den eersten stap gezet in het land van idealen, priesterloozen godsdienst. De katholieke ,,overtuiging" der leeken steunt immers waarachtig niet op beredeneerd wetenschappelijke gronden; welke katholieke leek, welke priester zelfs kan rekenschap geven van zijn geloof?

Zij steunt evenmin op het geweten; wat zegt uw geweten, uw zedelijk instinct, van een God met drie personen en één natuur, van een Jezus met twee naturen en één persoon? Het katholieke rechtzinnige geloof bestaat nog, omdat de menschen geneigd zijn te blijven wat zij zijn en omdat ze zich laten imponeeren door het gewichtig air van een toog. Hoe meer de menschen kunnen zien met eigen oogen en denken met eigen hoofd en voelen met eigen hart, des te meer worden de vakmannen in de heiligheid overbodig.

(*Controleur 21 Nov. 1903.*)

I. De „minderheid der vrouw."

Daar valt mij een *Limburger Koerier* van den 10[den] Nov. in handen. En ik lees daar het hoofdartikel: *Coëducatie.*

Het artikel is niet onderteekend. Wij zullen den schrijver maar Z. noemen.

Z. argumenteert, „van Katholiek standpunt uit", aldus:

„Wat er na zulk een opvoeding terecht komt van de onderdanigheid in het huwelijk, die toch zoo uitdrukkelijk door den Apostel wordt gevorderd — ook daarover zal wel geen twijfel bestaan.

Ook hier is coëducatie de eerste schrede tot de gelijkstelling van man en vrouw in het huwelijk, een gelijkstelling die op hare beurt onvermijdelijk voert tot de „Vrije Liefde", d. i. tot de algeheele ontkenning der christelijke zedeleer."

Ik moet zeggen, dat Z. „van katholiek standpunt uit" volkomen gelijk heeft. Volgens de katholieke leer is de vrouw de mindere van den man. De man heeft te bevelen, de vrouw te gehoorzamen. Alles, wat tot gelijkstelling van man en vrouw voert, moet dus vermeden worden. Volkomen juist.

Maar, katholieke vrouwen, toets dat katholiek standpunt nu eens aan uw eigen zedelijk gevoel, dat bij u dikwijls fijner ontwikkeld is dan bij den man, omdat gij dichter bij de natuur staat.

Gij zijt dus de mindere van den man. Niet, omdat ge Marie of Nelly of Elisabeth zijt, maar omdat ge een vrouw zijt. Gij zijt dus de mindere van den man in uw geheele wezen. Al het vrouwelijke in u — en wat is bij u niet vrouwelijk? — moet den man dienen.

Dienen moet gij den man in uw huiselijk werk, dienen in de opvoeding uwer kinderen, dienen met uw hoofd, uw handen, uw hart. Dienen moet gij hem in uwe liefde. Uwe liefde moet een *dienende* liefde zijn. Datgene, wat gij zonder zedelijken weerzin alleen uit liefde geven kunt, moet gij ook geven uit gehoorzaamheid.

Bah!

De kath. kerk ziet de immoraliteit van dat laatste in en tracht zich te redden door een theoretische inconsequentie. „Neen", zegt ze, „op dàt punt zijn man en vrouw aan elkander gelijk. De vrouw heeft in dàt punt óók het recht gehoorzaamheid te eischen. Het huwelijk is immers een *contract*, waardoor man en vrouw *elkander* een recht op hun lichaam afstaan." *)

Nog eens: Bah!

Wat er in de practijk van die gelijkheid terecht komt, weet ieder, die beseft, wàt een man en wàt een vrouw is.

Gij, vrouwen, die een mislukt huwelijk hebt aangegaan, gij, die weet, dat uw man u niet uit liefde, maar uit wellust „gebruikt", gaat biechten bij Z.! Klaag uw hart bij hem uit! Hij zal u antwoorden, dat gij niet te klagen hebt. Hij zal u zeggen, dat gij moet gehoorzamen. Hebt ge u dan niet bij contract tot gehoorzaamheid verplicht?

Ziet ge, priesters, ik begrijp heel goed, dat de katholieke kerk als geloofspunt heeft vastgesteld, dat het edeler is, niet te trouwen dan wèl te trouwen! (Concil. Trid. Sess. XXIV, Can. 10.) Zeker, edeler is het, veel edeler, nooit te huwen, dan het huwelijk te profaneeren op katholiek-orthodoxe wijze.

Voor mij is iedere huwelijksdaad uit „recht" vuile ontucht, ontheiliging van het huwelijk. Alleen de liefde, de reine liefde, d. i. het éénheidsgevoel tusschen twee zielen, die weten, dat ze elkander aanvullen, dat ze elkander zedelijk verheffen, dat ze bij elkaar hooren in één liefdesindividu, alleen die liefde maakt de huwelijksdaden heilig. Alleen dan, als de vereeniging der lichamen een symbool is van de vereeniging der zielen, alleen dan is de lichamelijke vereeniging zedelijk mooi.

Ik weet wel, dat ik hier van een ideaal spreek, dat wij slechts bij benadering kunnen verwezenlijken. Maar 't is nu eenmaal de eigen karaktertrek van Jezus, dat hij ons aanspoort te streven naar *volmaaktheid*. Vergeeft het daarom een zwak mensch, als hij valt in onzedelijke leelijkheid,

---

*) Zie b.v. Bucceroni. Institutiones Theologiae Moralis. Editio altera. Volumen II. pag. 283. (Leerboek voor moraaltheologie van Bucceroni.)

maar zegt hem niet, dat hij bij contract het *recht* kan krijgen, de liefde te ontheiligen.

Wat ben ik onfatsoenlijk, hè? — Zeker, ik bèn onfatsoenlijk, en dat is het eenige, waar ik trotsch op ben. Trotsch ben ik, dat ik het gemeene, huichelende, schijnheilige „fatsoen" met voeten trap en *waar* ben, waar in mijn hart en in mijn woorden.

Fatsoen!

't is Anders nogal wat moois, dat „fatsoen" in onze liegende maatschappij! Is er wel gemeener verbloemde leugen denkbaar, dan ons fatsoen? Het fatsoen beveelt me, „Hoogachtend" te schrijven aan een ploert, als hij zich „mijnheer" noemt. Het fatsoen gebiedt me, mijn hand te reiken aan een wellusteling als hij bij geval mijn supérieur is. Datzelfde fatsoen bindt ook de lichamen van menschen bij elkaar, wier zielen elkander eeuwig vreemd blijven. 't Wordt waarachtig hoog tijd, fatsoenlijke menschen, dat we eens ophouden elkaar zoo fatsoenlijk te beliegen en te onteeren. 't Wordt hoog tijd, dat we teruggaan naar natuur en waarheid. Omdat ik ook tot Christenen spreek, mag ik er wel bijvoegen: Jezus was voor alle menschen nogal toegeeflijk, behalve voor de liegende Pharisaeën. Den Pharisaeën wierp hij heel onfatsoenlijk scheldwoorden naar 't hoofd. De leugen tot systeem verheffen — dàt is „de algeheele ontkenning der christelijke zedeleer."

En hadt gij, priesters, nog maar één argumentje, om uw huwelijkstheorie en de daaruit voortspruitende minderheid der vrouw te bewijzen, dan zou ik zwijgen.

Maar gij hebt geen enkel argumentje!

Kom niet aan met St. Paulus, geleerde Z! Als gij uw theologie kent, moet gij weten, dat eminente katholieke godgeleerden thans overtuigd zijn, dat Paulus zich in zijn brieven wel eens vergist. Zij zijn er van overtuigd, dat Paulus in zijn eersten brief aan de Thessalonicensen beweert, dat hij nog vóór zijn dood Jezus zal zien terugkomen om te oordeelen de levenden en de dooden (1 Thess. 4: 15-7.) Volgens die katholieke geleerden heeft Paulus zich in dien brief dus vergist door zijn dweperig karakter. Wat geeft u dan nog het recht u op een onfeilbaren Paulus te beroepen, als katholieke schriftverklaarders beweren, dat hij wel delijk gefaald heeft?

In de directe uitspraken van Jezus is niets te vinden, waaruit gij uw huwelijkstheorie met ab- en dependenten kunt putten. Ik daag u, Z., en welken katholieken geleerde ook, uit, mij te weerspreken. Ik hèb den moed, vol te houden, dat ik gelijk heb, niet omdat ik me zoo ontzettend knap gevoel, maar omdat mijn overtuiging zoo eerlijk is en zoo evidentwaar voor ieder, die er geen vooroordeel op na houdt.

Als de *Limburger Koerier* te „fatsoenlijk" is, om met mij te polemiseeren als alle dingen met hun naam moeten genoemd worden, dan verzeker ik u, dat *de Controleur* voor u openstaat.

En ontwikkelde vrouwen, ook katholieke vrouwen, die gaarne even hoog staan als de man, zullen onze polemiek over hun „minderheid" met belangstelling lezen.

(*Controleur 12 Dec.*)

II. Huwelijk en concubinaat.

Mijn doel is volstrekt niet, een wetenschappelijke bepaling te geven van wat ik onder *huwelijk* en *concubinaat* versta. Als ik dàt had willen doen, zou ik die twee begrippen afzonderlijk behandeld hebben. Mijn doel is, den lezer in zich zelf te doen ingaan, om zich de gewetensvraag te stellen, wàt een blijvende gemeenschap van man en vrouw mooi, edel, zedelijk maakt, en wàt zulke gemeenschap vuil, plat, onzedelijk doet zijn. Men kan de schoonheid, onverschillig op welk gebied, het best waardeeren, door innig te voelen haar contrast met de haar correllatieve leelijkheid. Wij zien de heerlijkheid van het licht het best, als wij het licht vergelijken met de duisternis. Wij worden het meest aangedaan door de klare zieleschoonheid van een rein mensch, als wij hem zien, ongerept te midden van een slechte, liederlijke omgeving. Dáárom noem ik huwelijk en concubinaat in éénen adem. De adel des huwelijks treft ons het meest, als wij hem vergelijken met de vuile ontucht, die men zoo gaarne „concubinaat" noemt.

Met opzet heb ik gezegd: „Mijn doel is, den lezer in

zich zelf te doen ingaan, en zich de gewetensvraag te stellen . . ." Och neen, ga toch niet bij de heerschende fatsoensbegrippen te rade, als ge weten wilt, wat er heerlijks is in de ineensmelting van twee menschenkinderen — wat hier fatsoenlijk is, is het elders niet — maar ga heel diep in 't innigste van uw menschenhart en hoor daar die goddelijke stem, die waar moèt zijn, omdat ze natuurlijk is en natuurlijk moet blijven ondanks alles, omdat ze zich niet voor geld verkoopen kan, omdat ze niet uit „fatsoen" meeliegen kan met de toonaangevers der wereld.

Ik zal mij stiptelijk onthouden van alle redeneering, lezer; ik zal u slechts twee menschenvereenigingen concreet voorstellen. Laat dan uw geweten alleen oordeelen.

Een „mijnheer" is getrouwd. Waarom juist met *die* vrouw en niet met een andere? Och, *hij* was rijk en *zij* was rijk, en met stand moet je toch rekening houden. En dan, zij is mooi, speelt handig piano, kent goed haar wereld, in één woord: zij „presenteert" wat. Met zoo'n vrouwtje kan men nog pronken zie je. Of hij haar bemint? Och, hij vindt haar heel aardig en denkt, dat hij het wel bij haar zal uithouden. Wel moet hij zich zelf bekennen, dat hij aan haar niet „genoeg" zal hebben. Maar, hij moet toch dikwijls „voor zaken" naar den vreemde, en daar . . . Hij is niet zoo ploerterig, om onschuldige meisjes te verleiden, maar och, er zijn nog niet-onschuldige meisjes bij de vleet. — Of zij hèm bemint? Dikwijs heeft ze zich zelf vóór haar huwelijk gezegd: ,,Neen, neen, 'k bemin hem niet. Ik kan geen vereering voelen voor dien man van zaken, zaken, zaken. Heel alleen met hem, kan ik er niet trotsch op zijn, hem tot echtgenoot te krijgen." Maar ze had die stem verstikt. Ze was immers al vijf en twintig jaar, ze moèst wel trouwen, en trouwen beneden haar stand, dàt mocht niet. — Ze zijn getrouwd, heel fatsoenlijk getrouwd. De ambtenaar van den burgerlijken stand heeft hen ingeschreven, de pastoor heeft hen gezegend. De ,,wereld" noemt hun vereeniging een heilig *huwelijk*, geen *concubinaat*.

Gij zult niet twijfelen aan de echtheid van mijn schildering, lezer. Zulke verbintenissen komen werkelijk voor, en het fatsoen noemt ze ware huwelijken. Maar, wat zegt uw geweten daarvan?

Een jonge man verdiende zijn dagelijksch brood met vioolspelen. Hij had een diepvoelende ziel, en die ziel trilde in de snaren van zijn instrument, als hij 's avonds speelde in een café, als hij 's avonds speelde voor een bier- of jeneverdrinkend publiek. Hij had het nooit ver kunnen brengen met zijn viool. ,,Hij heeft geen *techniek*", zeiden de kenners. ,,Hij speelt zonder methode en — wat erger is — je kan niet op hem rekenen, hij is veel te ,,onzeker" in zijn spel. Enfin, hij speelt heel mooi, met fijn gevoel en veel innigheid, maar hij is min bruikbaar voor de praktijk. Zaken zijn zaken, zie je, daar is nu eenmaal niets aan te doen." Hij speelde, speelde maar altijd in het drukke café, voor geld, voor hongerloon. En zijn ziel bleef zingen in zijn snaren. Soms werd hij bedroefd, zoo onzeggelijk bedroefd, als hij daar zat het geld te verdienen van een publiek, dat hem een „kaal muzikant" noemde. Dan was het alsof zijn ziel schreide van diepe smart en hem aanklaagde in zacht verwijt: verkoop je me zóó voor die menschen, die hier in- en uitgaan, pratend over hun zaken en lachend om mooie vrouwen?

Toen kwam er één, die hem begreep, heelemaal begreep. 't Was een meisje zonder geld, óók een artiste met weinig techniek, maar met een hart zoo zondeloos, zoo goed en zoo teeder.... Zij voelden, dat ze elkaar noodig hadden. Ze voelden, dat ze elkaar beter maakten, ze voelden, dat hun zielen elkander beminden, zijn ziel met haar mannelijke kracht en mannelijken moed, haar ziel met haar vrouwelijke teederheid en vrouwelijk-vroolijken levenslust. Ze gingen leven met elkander, in waarheid *leven met elkander* — hun leven was één in liefde. Ze lieten zich niet ,,inschrijven" door den ambtenaar van den burgerlijken stand, omdat ze meenden, dat geen uiterlijke band hen meer behoeft te binden, wier zielen innig ineengesmolten zijn. Ze lieten hun huwelijk ook niet inzegenen door den pastoor. Was de Liefde, waarin ze beiden geheel opgingen, niet heiliger dan al het andere ter wereld?

Was die Liefde niet God zelf? Wie mocht zich dan plaatsen tusschen God en hen, nu hun vereeniging een daad was van God zelf, Gods daad, voortdurende daad? — De ,,wereld" zag hen aan als rotte appels: ze waren immers niet getrouwd, ze leefden in concubinaat. — Ga in u, lezer,

en vraag, of uw geweten hen veroordeelt. Begrijp mij wel: ik weet heel goed, dat het *door omstandigheden* een plicht kan zijn tegenover echtgenoot en kinderen, te zorgen, dat de papieren op 't stadhuis zóó in orde zijn als de deftige heeren dat willen — maar vraag u af: Wàt is het, dat het huwelijk *heiligt:* de *uiterlijke* macht van kerk of staat òf de Liefde, die leeft *in* de harten der echtgenooten?

Ach, dat we toch eens konden breken met alles, wat we zelf als leugen brandmerken in het diepst van ons gemoed! Ach, dat we toch durfden *waar* en *echt* noemen, wat ons geweten als waar en echt erkent!

Een echte vereeniging van man en vrouw is een vereeniging in Liefde, in God. Onecht is iedere samenkoppeling door een uiterlijken band.

Een echte vader is een vader met een waar vaderhart — niet ieder man, die als vader staat opgeschreven in het bevolkingsregister.

Een echte moeder is een moeder met een waar moederhart — niet iedere vrouw, die van de wet den titel van moeder krijgt.

Een echt kind is een kind, dat waar, dat echt is in zijn geheele wezen, waar in den vragenden blik van zijn oogjes, waar in de lachjes van zijn mond, waar in het groeten van zijn handjes — onecht is het niet, als het fatsoen het voor *bastaard* uitscheldt.

„Het Rijk Gods komt niet met uiterlijk gelaat.

En men zal niet zeggen: Ziet hier, of ziet daar! Want ziet, het Rijk Gods is *in* u". (Luc. 17 : 20, 21).

(*Controleur*, *19 Dec.*)

Theologie en Levenskennis.

Mijnheer de Redacteur!

Gelieve onderstaande in uw veelgelezen blad op te nemen. Het zijn de gevoelens, die mij opdrongen bij het lezen van dr. Schoenmaekers artikelen; vooral het artikel „Theologie en Levenskennis" gaf mij den spoorslag van antwoord te dienen. In dit stuk, *Controleur* van 21 Nov., schrijft dr. Schoenmaekers het volgende:

,,De katholieke theoloog blijft niet alleen in zyn theologie, ,,maar ook in zijn priesterambt van de intensiefste levens- ,,mooiheid des menschen verstoken. Menschenliefde in hoog- ,,ste uiting is voor hem (den priester) de schrikkelijkste ,,zonde."

Het is dus zeer duidelijk, dat dr. Schoenmaekers de levensmooiheid zoekt in het zinnelijk genot, wellust. Hoe toch kan hij anders beweren: ,,Menschenliefde in hoogste ,,uiting is voor den priester de schrikkelijkste zonde." Wat zegt dr. Schoenmaekers van een pater Damian, die zijn vrienden en vaderland verliet om zich geheel te wijden aan de ongelukkigste zijner evenmenschen, de melaatschen te Molakay, waar hij ook den vreeselijken dood dezer ongelukkigen gedeeld heeft? Was dit geen menschenliefde in hoogste uiting?; mij dunkt, dat elke andere menschenliefde, die toch alle min of meer egoïstisch is, hiervoor in het niet zinkt. En hoeveel andere voorbeelden hebben wij niet van heldendaden van onbaatzuchtigste menschenliefde bijv. bij oorlog en epidemiën?

Doch dr. Schoenmaekers kent geen andere levensmooiheid en menschenliefde in hoogste uiting dan juist het leven ,,waarvan een theoloog in zijn theologie en zijn priesterambt verstoken blijft." Het is begrijpelijk dat dr. Schoenmaekers nu spoedig den eed zal breken van het celibaat, dien hij als man, op rijperen leeftijd, plechtig heeft afgelegd, wat hem de deuren zal openen van Venus lustoord.

Zou dan niet de vrije liefde voor dr. Schoenmaekers de aangewezen weg zijn?

De sprong is niet veel grooter, en zijn hartewensch, ,,bemind te worden door een vrouw wier ziel zijn ziel kan aanvullen tot één liefdesindividu", zou meer kans krijgen te worden verwezenlijkt, want de dichter zegt maar al te waar: niet altijd is de liefde bestendig van duur. J. C.

(Ingezonden in *de Controleur* 19 Dec.)

III. JEZUS' LEER OVER DE KUISCHHEID.

,,Gij hebt gehoord, dat door de ouden gezegd is: Gij zult geen overspel doen.

Maar ik zeg u, dat alwie een vrouw aanziet, om haar te

begeeren, reeds overspel met haar bedreven heeft in zijn hart." (Matth. V. 27, 28).

De katholieke verklaring van bovenstaande uitspraak van Jezus is bekend: Een man mag geen vrouw aanzien als voorwerp van dierlijk geslachtsgenot, *uitgezonderd zijn eigen vrouw*. Voor „wettig" getrouwden is dierlijk geslachtsgenot geoorloofd. God wil wel, dat hem de lust betaald wordt met kinderen. Hij verbiedt wel, de bedoeling uit te sluiten, óók te genieten ter zijner eere. Maar wettige echtgenooten mogen gerust hun dierlijke lusten bevredigen al is er geen sprake van zieleliefde.

Dat die verklaring onbeschaamd willekeurig is, ziet ieder, die zelfstandig denken kan. Jezus zegt volstrekt niets, wat ons het recht kan geven, van een uitzondering te spreken. Hij spreekt geheel algemeen: „*Al wie een* vrouw aanziet..." Maar de katholieke man vindt het goed, die woorden te verwateren: „Dat geldt wel voor vreemde vrouwen, maar niet voor mijn eigen vrouw." Nu, niet alle mannen zijn even delicaat, maar ik zeg ronduit, dat ik die platte opvatting van kuischheid en huwelijk niet alleen verwerp, omdat ik Christus' leerling wil zijn. Ik verklaar Jezus' woorden idealer, niet alleen omdat een andere verklaring willekeurig is, maar ook omdat ik den moed wil hebben, reine vrouwen in de oogen te zien.

Die orthodoxe tekstuitlegging is overigens geheel in strijd met den geest van Jezus' leer. Jezus wil, dat wij allen, getrouwden en niet getrouwden, streven naar volmaaktheid, d. i. naar het hoogste, dat we bereiken kunnen. „Gij dan, weest volmaakt!" (Matth. V. 48) Maar mannen, begrijpt gij dan niet, dat gij het ideaal der kuische geslachtsliefde vertrapt als gij er een vrouw op nahoudt, al is het ook maar ééne vrouw die gij beweert te mogen beschouwen als voorwerp van in-dierlijke wellust? Ik weet, dat niemand een ideaal bereiken kan, maar we moeten er toch allen naar *streven*. Noemt u te zwak, als ge wilt, om een idealist te wezen, maar beweer niet, dat gij het *recht* kunt hebben tegenover één vrouw ook maar één oogenblik een dier te zijn. Als gij dat tòch beweert, dan houdt ten minste op, uzelf christen te noemen.

En nu vraag ik in gemoede: Wie staat dichter bij Jezus, ik, die zijn idealisme wil doorvoeren in alles, ik, die zijn

woorden opvat zooals ze in 't Evangelie staan, zonder eraan te tornen — òf al die menschen met pijen en togen, die het Evangelie verlagen, door „uitzonderingen" in te lasschen, die zoo evident menschonteerend zijn, dat ze niet kònden liggen in de bedoeling van den adelmensch Jezus? De bedoeling van Christus is duidelijk voor ieder, die de levenstrilling van zijn ideaal ééns heeft gevoeld: De geslachtsvereeniging van man en vrouw kàn edel zijn; maar zij is alleen edel in zooverre het dierlijk genot ophoudt dierlijk te zijn, in zooverre de innerlijke lust *innerlijk* verheven wordt tot echt menschelijke geestdrift door de wijding van den éénen waren God: de reine Liefde.

Jezus spreekt zich nog op een andere plaats in Mattheus uit over zedelijkheid in engeren zin:

,,Er zijn eunuken (gesnedenen) die uit moeders lichaam zoo geboren zijn.

En er zijn eunuken, die door de menschen gesneden zijn.

En er zijn eunuken, die zich zelf gesneden hebben om het Rijk der Hemelen.

Wie dit begrijpen kan, begrijpe het. (Matth. XIX: 12).

De katholieke orthodoxie vat de twee eerste zinsneden zeer materieel op: er zijn menschen, die van de natuur abnormale geslachtsorganen gekregen hebben; en er zijn menschen, die door anderen een zekere operatie hebben ondergaan, waardoor hun het natuurlijk geslachtsgenot ontnomen wordt. Als de Roomsche godgeleerde consequent bleef, moest hij de derde zinsnede even materieel opvatten als de twee vorige en omschrijven: en er zijn menschen, die zich zelf hebben gecastreerd of laten castreeren om een hooge plaats in den hemel te krijgen. Maar het materialisme zou in die consequentie te sterk in 't oog springen en de katholieke schriftuitlegger omschrijft nu den derden zin van Jezus iets minder materieel: en er zijn menschen, die niet huwen, alle geslachtsgenot trachten te onderdrukken om te stijgen in verdienstelijkheid voor God. De inconsequentie van die verklaring ligt nu voor de hand. Als ik de twee eerste zinnen van Jezus grof-materieel opvat, waarom dan de derde niet?

Het orthodoxe Protestantisme heeft, zoover mij bekend

is, ook nog geen bevredigende uitlegging van den tekst in quaestie gegeven. Mij persoonlijk was hij langen tijd onverklaarbaar, totdat de overtuiging diep in mij geworteld was, dat Jezus nooit spreekt als wetgever of geleerde, maar altijd als menschenkenner en levenswijze. Toen werd het mij plotseling duidelijk, dat Jezus, drie soorten van eunuken opnoemend, volstrekt niet bedoelt, de mannen (uit den samenhang blijkt, dat Jezus alleen uitdrukkelijk van mannen spreekt) te verdeelen naar *physieke*, *materieele*, *uiterlijke* hoedanigheden. Hij spreekt volstrekt niet van gecastreerden of niet-gecastreerden, hij spreekt niet van mannen, die in geslachtsvereeniging met een vrouw leven of niet, maar hij geeft ons een meesterlijk-menschkundige verdeeling van de mannen volgens hun verschillend *karakter* :

,,Er zijn eunuken van geboorte", zegt Jezus, d. i. er zijn mannen, die, wegens hun natuurlijken aanleg weinig geslachtsdrift ontwaren.

„En er zijn eunuken, die de menschen zoo hebben gemaakt", d. i. er zijn mannen wier geslachtsdrift, door de slechte toestanden der maatschappij waarin ze leven, ontaardt en ten slotte ondergaat.

„En er zijn eunuken, die zich zelf zoo hebben gemaakt om het Rijk Gods", d. i. er zijn mannen, die geen dierlijke geslachtsdrift meer voelen, omdat ze die drift hebben ontdierlijkt, omdat ze die dierlijke lust hebben veredeld tot waarachtige hoog-mooie menschenliefde.

Dàt is mijne verklaring van den veel besproken tekst. Mij persoonlijk is hij nu zoo duidelijk, dat ik niet meer twijfelen kan, hem te hebben begrepen. Voor u kan die verklaring ook de aandacht waard zijn, lezer, omdat ze *consequent* is en *door feiten uit het leven wordt bevestigd.*

Die verklaring is *consequent*: ik vat niet den eenen zin van Jezus minder materieel dan op den anderen, maar ik verklaar *alle* woorden van Jezus zóó, dat de menschen als menschen verschillen volgens hun innerlijk leven, dat, zooals wij allen weten, gedifferentieerd wordt door natuurlijken aanleg, omstandigheden en eigen opvoedend initiatief.

Mijne verklaring wordt bevestigd door *feiten-uit-het-leven.* Die drie soorten van mannen bestaan werkelijk en de verdeeling in die soorten is niet onbelangrijk (dat is de

verdeeling in gecastreerden en niet-gecastreerden wèl, want daaruit leert men niets) maar zij geeft ons een klaren blik in het gemoedsleven der mannen.

Oordeel zelf.

De eunuken-van-geboorte bestaan in werkelijkheid. 't Zijn zelden platonische naturen, die dwepen met chimaeren. Meestal zijn het grof-flegmatische temperamenten, die geen hevige geslachtsdrift kennen, wegens de overheersching van het vegetatieve element in hun trachten en voelen. Zulke mannen heb ik gekend in grooten getale. Ik heb ze zien zitten achter een spel kaarten en een flesch wijn, zich verlustigende in het leven, dat we niet alleen met de dieren gemeen hebben maar ook met de laagste planten, waarin we geen andere levensdaad zien, dan assimilatie en dissimulatie.

Eunuken, die door de maatschappij zoo geworden zijn, bestaan ook in werkelijkheid. De man, die in natuurlijk-ware omstandigheden leeft, zal licht gezond blijven, óók in zijn geslachtsleven. Maar in een maatschappij als de onze, waar leugen en ontucht vreeselijke machten geworden zijn, is het moeilijk gezond te blijven in het teerste van ons menschelijk gemoed. Ja, er zijn mannen, wier geslachtsdrift door hun onnatuurlijke omgeving ziek wordt, lijdend aan onanie en aan de zonde van Sodoma en Gomorrha en allengs ondergaat, d. i. moreel vernietigd wordt. Hun „geslachts"drift is ten slotte geen „geslachts"drift meer, maar de ongelukkigste lichaamsneiging tusschen personen van *dezelfde* kunne. Goede kweekscholen voor dit tweede soort eunuken zijn onze jongenspensionaten. Als ik mij herinner aan wat ik in mijn gymnasiasten-jaren heb gezien en gehoord, wordt me veel duidelijk. In 't pensionaat heb ik vele jongens gekend, die al goed op weg waren, zulke jammerlijke eunuken te worden. Sommige van mijn vroegere medestudenten zullen wellicht dit artikel lezen, en dan moeten ze mij gelijk geven, omdat ze mij tien jaar geleden zeiden : „Och, aan meisjes heb ik maling. Ik zoen veel liever een jongen."

Dit soort eunuken is ook sterk vertegenwoordigd in onze groote steden. Arme, arme mannen ! De mannen zijn oneerbiedig geweest tegenover de vrouwen, maar de vrouwen hebben zich ontzettend gewroken ! Ik veroordeel die mannen niet, ik beklaag hen. Te hevig voel ik zelf, hoeveel wils-

kracht er noodig is om gezond te blijven in onze zieke maatschappij. Ik zie, dat het huwelijk een leugen is geworden. Zal ik sterk genoeg zijn, ondanks alles, te blijven gelooven aan de heiligheid van het huwelijk? De vrouwen zijn geroepen, ons, mannen, met hun fijner zedelijkheidsgevoel te veredelen. Maar ik zie er duizenden, die zich verkoopen en verhuren aan iederman, die geld biedt. Zal ik mijn geloof aan het menschenideaal niet verliezen? Soms wordt 't mij bang om 't harte. Maar ik vertrouw, dat de maatschappij mij niet bederven kan, omdat ik buiten haar sta.

Er zijn ook edele eunuken, d. i. mannen, die hun dierlijke geslachtsdrift hebben geadeld tot hoog-mooie menschelijke liefde. Velen van hen zijn getrouwd, weinigen leven in 't celibaat, bijna allen worden aangezien als ,,onfatsoenlijke" menschen. Maar de wereld moet erkennen, dat de diepste denkers *hun* geluk overwegen, dat de grootste dichters in geestdrift ontvlammen voor *hunne* liefde. Zulke mannen *bestaan*. Ik ben nog niet lang in het groote, volle leven, maar ik heb al genoeg gezien om het woord van Ibsens's Oswald te beämen: ,,Ik ben huisvriend geweest bij verschillende ,,onwettige" families, ik kwam er geregeld elken Zondag... maar nooit heb ik daar een stootend woord vernomen en nog minder ben ik daar getuige geweest van iets, dat men onzedelijk had kunnen noemen." (Zie *Spoken*, eerste bedrijf.)

Ja, zulke adelmannen bestaan, en ik hoop, dat zij me zullen helpen in mijn strijd tegen fatsoenlijke leugen en fatsoenlijke ontucht.

Ten slotte een woordje tot J. C., die mij in het vorig nummer van de *de Controleur* bestreden heeft.

Gij zegt: ,,Het is dus zeer duidelijk, dat dr. Schoenmaekers de levensmooiheid zoekt in het zinnelijk genot, wellust." Och neen, dat is *niet* duidelijk. Mijn levensmooiheid is volstrekt geen wellust. Ik heb integendeel aanhoudend tegen wellust geprotesteerd. Mijn levensmooiheid is *liefde*, *menschelijke* liefde, d. i. de liefde van den *mensch*, die niet alleen lichaam is, ook niet alleen geest; maar die èn geest èn lichaam verbindt tot een wezen. De liefde is, zooals ik al vroeger zeide, het eenheidsgevoel tusschen twee menschenzielen. De lichamelijke verbinding is daarvan het natuurlijk

symbool en het natuurlijk *gevolg* (niet *oorzaak*). De liefde, zooals ik ze opvat is heusch minder egoïstisch dan de opoffering van pater Damian, die bij u zoo hoog staat aangeschreven. Man en vrouw, die elkaar werkelijk beminnen, vergeten hun eigen ikheid voor elkander, hun egoïsme smelt weg in den gloed van hun liefde.

Niet, omdat de vrouw zich een niets voelt tegenover den man; ook niet, omdat de man zich een niets voelt tegenover de vrouw, maar omdat beide individuen *samen* met ziel en lichaam opgaan in iets, dat grooter is dan zij, namelijk God. Onder *God* versta ik natuurlijk niet den boeman, die zijn eigen kinderen met hellestraffen dreigt, maar *het* Schoone, *het* Ware, *het* Leven, dat trilt in de heele natuur.

Was pater Damian werkelijk zoo onegoïstisch, zoo ,,onbaatzuchtig"? Pater Damian was katholiek, hij geloofde dus, dat de geringste moeite, die hij zich getroostte, betaald werd met de eeuwige hemelvreugde. Dat is toch zoo onbaatzuchtig niet! Hij dacht, dat hij goed, heel goed werd betaald! Als jongen van 12 jaar heb ik me al dikwijls afgevraagd: Hoe kan men toch van „onbaatzuchtige" liefde spreken als men voor alle liefdedaden een hemelsche, eeuwige belooning verwacht? En, al rekende de orthodoxe ,,liefdadigheid" *niet* op een hemel — ongelukkigen helpen is nog niet een daad van *liefde*, maar een daad van *medelijden*, die natuurlijk ook in hevig-hartstochtelijke mate kan aanwezig zijn, maar 't is nog geen liefde. Liefde en medelijden zijn twee verschillende dingen. 't Is denkbaar, dat men medelijden heeft met iemand, die men volstrekt niet bemint.

„Het is begrijpelijk, dat dr. Schoenmaekers nu spoedig den eed zal breken van het celibaat, dien hij als man, op rijperen leeftijd, plechtig heeft afgelegd."

Dat wil zeggen: dr. Schoenmaekers wist heel goed, wat hij deed, toen hij onder eede beloofde, altijd in 't celibaat te zullen leven.

Neen, J. C., ik wist *niet* wat ik toen deed op nauwelijks 22-jarigen leeftijd en de meeste seminaristen weten dan volstrekt niet, wat ze doen. Hierin zullen mij 80 pct. der Katholieken gelijk geven. De seminaristen weten wel, (sommigen alleen uit de boeken) welke operatie er noodig is om kinderen te teelen, maar ze kennen het huwelijk niet. Ze kunnen het huwelijk niet naar behooren waardeeren. Een

groot gedeelte leeft reeds van 12 jaar af in een kostschool; *allen* worden in de onnatuurlijke omgeving van een seminarie opgevoed juist in die jaren, waarin de behoefte aan teederheid den jongeling zeggen kan, wàt het huwelijk hem moet geven.

Die „eed" was overigens een onbewuste leugen, en daarom bezorgt hij me niet het minste gewetensbezwaar. Bedwelmd door mijn dogmatische opvoeding, zwoer ik op 't Evangelie, waarin Jezus waarachtig duidelijk zegt, dat zijn volgeling niet zweren mag. (b. v. Matth. V, 34 en vgd).

Gij zegt verder, dat mij nu „de deuren zullen geopend worden van Venus' lustoord". In gemoede, die uitdrukking vind ik niet mooi van u. Die „Venus" is een journalistieke handigheid, om goed te doen uitkomen, dat ik diep gezonken ben. Weet dan, dat ik met Venus volstrekt niets te maken heb. Venus is een heidensche godin en ik ga niet naar de heidenen om schoonheid te zoeken. Dat heeft de kath. kerk in de „renaissance" wèl gedaan. De kath. kerk, die in den renaissancetijd inspiratie gaat zoeken bij het heidendom, dat de natuur aanbidt — 't is een gevangene, die heimwee heeft naar de natuur. Ik zoek mijn inspiratie niet bij de heidenen. De natuur *zelf* vereer ik, mijn God vind ik in het zonnelicht en de bloemen. „Ceux là honorent bien la nature, qui lui apprennent, qu'elle peut parler de tout, et même de théologie" — als ik „théologie" mag vertalen door „het goddelijke", dan ben ik het eens met dien zin van den katholieken godgeleerde Pascal.

Vindt gij het zoo vreeselijk, dat ik de *vrije* liefde huldig? Nu, *ik* begrijp niet, hoe een *niet*-vrije, d. i. een *gedwongen* liefde, een liefde-op-bevel nog liefde kan zijn.

Gij meent, dat ik door die *vrije* liefde beter in staat zal zijn een vrouw te zoeken, die mij bevredigt, want: „niet altijd is de liefde bestendig van duur."

Kom, zeg toch liever *duidelijk*, wat gij zeggen wilt: Hij zal van de eene vrouw naar de andere loopen. Dan begrijp ik niet alleen, dan begrijpen alle lezers, wat gij bedoelt. Nu, die laatste beschuldiging heeft mij volstrekt niet kwaad gemaakt. Als „de menschen" zeggen, dat ik een wellusteling ben, trek ik me daar evenmin iets van aan, als wanneer ze mij een moordenaar noemen.

Nog een vraag: Waarom hebt gij uw ingezonden stuk

niet volledig onderteekend? Ik weet wel, dat de naam gewoonlijk de zaak niet verandert, maar als *ik* mijn werk volledig onderteeken, dienen mijn bestrijders dat óók te doen — tenminste zij, die zoo heel, heel fatsoenlijk willen zijn, en vooral als ze schrijven in een blad, dat zoo echt-eerlijk-fatsoenlijk is, òòk stukken op te nemen, welker strekking de redactie niet beäamt. (*Controleur 26 Dec.*)

IV. Hartstocht en liefde.

Omdat mijn bestrijder J. C. de begrippen *hartstocht* en *liefde* niet al te best uit elkaar kan houden, zal ik in dit artikel den menschkundigen zin beschouwen van de twee-éénheid: hartstocht en liefde. 't Zijn twee verschillende dingen. Toch noem ik ze een twee-éénheid, omdat ze nauw met elkander verbonden zijn.

Ik zal mijn stof „methodisch" behandelen. In 't algemeen ben ik geen dweper met „methode", maar soms kan ze ons toch goede diensten bewijzen. Tegenover de begrips*verwarring* van J. C. kan ik niets anders plaatsen dan duidelijke begrips*verklaring*.

Nu het wetenschappelijk materialisme zijn tijd gehad heeft, kan ik zonder afkeurend hoofdschudden van natuurkundigen of psychologen twee krachten in den éénen mensch onderscheiden: hoogere en lagere natuur. De artiest noemt die twee krachten: *idealisme* en *materialisme*; de staat huishoudkundige noemt ze: *altruïsme* en *egoïsme*; Jezus noemt ze: *geest* en *vleesch*. De tegenstelling van geest en vleesch is een geliefkoosd thema van allen, die tot christelijke deugden willen aansporen. De feitelijke tweestrijd van geest en vleesch voelt ieder in zijn eigen wezen. 't Is dus wèl de moeite waard, eens heel ernstig en methodisch daarover na te denken.

Ofschoon tot één wezen in den mensch verbonden, streven de twee genoemde krachten met een betrekkelijke onafhankelijkheid van elkander: de geest kan op den voorgrond treden, maar het vleesch kan ook den geest voorbijstreven. Doet de geest zich zóó souverein gelden, dat het vleesch, dat zinnelijk begeervermogen geheel teruggedrongen wordt, dan is de

mensch òf een ziekelijk dweper, òf een droog, prozaïsch denker, òf beiden tegelijk. Ziekelijke dwepers waren b.v. de meeste katholieke heiligen, die zich zelf geeselden, die alle spontaan hartestreven onderdrukten, om slechts te droomen van geestelijkheden. Als type van die heiligen noem ik gaarne St. Aloysius, die zijn eigen moeder niet wilde aankijken omdat zij een vrouw was en die, Jezuiet geworden, zich niet meer gemakkelijk kon herinneren, hoeveel broers en zusters hij in de wereld had. Voorbeelden van prozaïsche denkers zijn de meesten, die den weidschen titel dragen van „philosoof". Zoo de wijsgeer Diogenes, die volgens de legende zoo „geestelijk" was aangelegd, dat hij niet in een geriefelijk ingericht huis, maar in een ton wilde wonen. Dweper en denker tegelijk was St. Thomas, die zijn eminent geestelijke bespiegelingen schreef over God in één natuur en drie personen, over de wijze, waarop de engelen spreken, enz. en tevens aan extasen leed.

Evenals de „geest" kan ook het vleesch, d. i. het zinnelijk begeervermogen, op den voorgrond treden. Getuige alle „bons vivants" en wellustelingen. Zij zijn de antipoden van denkers en dwepers. Bij hen is slechts sprake van zinnelijkheid en hartstocht.

Maar, als nòch geest nòch vleesch den boventoon wil voeren, als beide krachten samenwerken in schoone eenstemmige harmonie, dan spreken we van *geestdrift*, die, als ze *blijvend* is, *liefde* wordt. Menschelijke geestdrift is niet het streven van geest allèèn, ook niet het streven van vleesch allèèn, maar het echt, gezonde *menschelijk* streven, waardoor de heele mensch met ziel èn hart in genotsverrukking getrokken wordt naar de schoonheid.

Vondel schildert de geestdrift van Adam en Eva in 't paradijs als volgt:

> Gelijck de keel en harpesnaren,
> Gespannen op een zelven toon,
> Een schoon geluit in d'ooren baeren,
> Dat Englen trekt uit hunnen troon,
> Zoo baert *d'eenstemmigheid*, in 't paeren
> Van *lijf* en *ziel*, aan een getrout,
> Een lieflijckheit, die door alle aêren
> De geesten streelt en onderhoudt.
> Dus leeft de mensch, gerust op d'aerde,
> Gelijck een Godt in volle vreugt:
> Och, of de Godtheit hem bewaerde
> In eene zelve lente en jeught!

Liefde is *blijvende* geestdrift. Zooals we blijvende harts tocht *hartstochtelijkheid* noemen, zouden we liefde *geestdrif-telijkheid* kunnen heeten. Een toestand van eerbied en vertrouwen in den geest alléén is nog geen liefde. Hartstochtelijkheid van het zinnelijk begeervermogen alléén is óók nog geen liefde. Maar een harmonisch blijvend streven van eerbied èn vertrouwen èn hartstocht — dát is liefde, gezonde, menschelijke liefde. De harmonie van al ons menschelijk begeeren is de „vrede" met ons zelf, dien Jezus ons wilde brengen, dien de officieele wereld ons niet geven kan. Zij is het geluk, dat niet van buiten komt, maar uit ons zelven groeit. Zij is de menschenadel, waardoor wij zelf moeten hoog staan en anderen moeten verheffen. Zij, die dien vrede, dat geluk, dien adel reiner en krachtiger in zich voelen dan anderen zijn de menschenpriesters van roeping.

J. C. beschuldigt mij van egoïsme. De waarheid is, dat de mensch des te minder egoïst wordt, naarmate hij meer opgaat in de liefde, zooals ik ze omschreven heb. Wat toch is een egoïst? Egoïst is ieder, in zooverre hij zich laat leiden, niet door het *algemeen* onpersoonlijk menschelijke, dat in hem is, maar door de *bijzondere* individueele schakeeringen van zijn eigen ik. Nu, de geestdriftige liefde, zooals ik ze opvat, is iets algemeen menschelijks, maar de dweperij van de heiligen, het abstracte denken van den philosoof, de zinnelijkheid van den „bon vivant", de hartstochtelijkheid van den wellusteling — dat alles is het op den voorgrond dringen van het *bijzondere*, het *individueele*, het *ikkige*, m.a.w. het *egoïstische* in den mensch. De heiligen kùnnen niet dwepen met het algemeen menschelijke maar wel met de ascetische denkbeelden van hun bijzondere dogmatische partij. Het grootste genot van den philosoof is gelijkhebben in zijn persoonlijke theorieën of in de theorieën van zijn bijzondere school. De zinnelijke mensch leeft voor zijn persoonlijken buik, de wellusteling voor zijn persoonlijk dierlijk genoegen.

Hoe meer iemand echter bemint, in waarheid bemint, des te meer gaat hij op in de onegoïstische weelde niet een apart menschje te zijn, maar ineentesmelten met *de* menschelijkheid van een ander mensch. Om mij te bepalen tot de huwelijksliefde van den man — alleen dán is zijn liefde ware

liefde en geen dierlijke hartstocht, als hij zijn vrouw liefheeft, niet omdat zij zóóveel geld heeft, en zulke fonkelende oogen of zoo glanzend-zwarte haren, maar omdat hij in haar dèn mensch beminnen wil en meer dan in anderen beminnen kan. Ik zeg: en kàn. Tot dat kunnen draagt natuurlijk ook haar uiterlijke schoonheid bij, maar die kan niet het *motief* voor ware liefde zijn. Als student in de philosophie te Rolduc heb ik eens in een literair clubje de stelling verdedigd: ,,In het individu àls individu is geen schoonheid te vinden." Ik zou die stelling nu niet meer zoo formuleeren. Maar mijn tegenwoordige geestesrichting lag er al in. Ik legde mijn voordracht ter beoordeeling aan mijn professor, dr. van Thuijl voor. Als die toen heel scherp had gezien, zou hij het ontkiemend pantheïsme in mij hebben ontdekt.

Als gij het voor-de-hand-liggende onderscheid niet uit het oog verliest tusschen de werkelijk bestaande éénzelfde menschelijkheid in ons allen en de verschillende individualiteiten der menschen, zult ge wellicht inzien, dat ik niet van egoïsme te beschuldigen ben, als ik u toeroep: Ga in u! Ik wil daarmee immers juist zeggen: dring door uw persoonlijk, bijzonder, egoïstisch omhulsel heen tot diep in uw binnenste, waar gij niet mensch zus of zoo, waar gij niet katholiek of protestant zijt, maar mensch, — mensch zonder meer. Dan zult ge ook geen egoïsme in mij zien, als ik *mijne* ideeën verkondig. Ik preek immers geen bijzondere theorietjes, maar ga consequent door op datgene wat alle menschen gelooven en voelen bewust of onbewust in het minst egoïstische van hun wezen, wat we *geweten* noemen.

Dan zult ge begrijpen, dat ik geen philosofisch egoïst ben, als ik meen gelijk te hebben in mijn beginselen. Toen ik mijn priesterambt neerlegde deed ik dat juist, omdat ik walgde van *allen* partijgeest en zooveel mogelijk mensch wilde zijn zonder egoïstische partijzucht. De katholieken beweren, dat hun partij gelijk heeft, de orthodoxe protestanten zeggen: neen, *wij* hebben gelijk. Ik zeg: *geen* partij heeft gelijk, maar de mensch, die leeft in welke partij ook, is geroepen er naar te streven de algemeene menschelijkheid zoo volmaakt mogelijk recht te doen wedervaren. Wie is nu meer egoïst: ik of mijn bestrijders?

De Jezus van het evangelie is geheel en al partijloos mensch, mensch-van-liefde. Hij is volstrekt geen ascetisch

dweper, zooals de orthodoxe christenen gaarne gelooven. Of de wonderen, die van hem verhaald worden, ware gebeurtenissen zijn, doet hier niets ter zake. Maar zijn karater komt duidelijk genoeg uit op elke bladzijde van zijn evangelie. Hij heeft een open oog en een open hart voor al het menschelijke op aarde en meent niet, dat de mensch alleen waarde krijgt met betrekking tot een ,,hiernamaals". Hij heeft geheel menschelijk medelijden met de weduwe van Naïm en weent geheel menschelijk bij het lijk van zijn vriend Lazarus. St. Aloysius zou dat niet gedaan hebben. Hij zou daarin zeker een „onvolmaaktheid" hebben gezien.

De orthodoxe liefdadigheid is het laatste, wat ik in de Roomsche kerk heb bewonderd. Maar ook in haar heb ik mij bedrogen gezien. „Liefdadigheid" blijft egoïsme, zoolang als ze zegt: *ik* wil voor *mijn* liefdediensten *mijn* hemel tot *belooning* hebben. Denk niet, lezer, dat ik niet aan een eeuwige zaligheid geloof. Zeker, ook ik geloof aan een eeuwigen hemel, maar niet aan den orthodoxen hemel, waarin liefdedaden „beloond" alias „betaald" worden. Reine liefde sluit iederen loondienst uit. Voor mij is de hemel geen *plaats*, ook niet een *gefixeerde* persoonlijke onsterfelijkheid, waarin onbaatzuchtige zelfverloochening onmogelijk is. De katholieke ziel, die eenmaal in haar hemel is, moet egoïstisch zijn. Ze kàn zich zelf niet meer verloochenen, ze is in haar ikkigheid voor eeuwig *gefixeerd*. Mijn hemel is de liefde, is de *stage groei van mijn ziel in het goddelijke*. Dien hemel voel ik in me, ook nu, vóór den dood van mijn lichaam. Mijn geloof is een geloof als een mostaardzaad, een geloof dat wonderkrachten bezit, juist omdat het leeft, omdat het *groeit*. (Math. XVII, 20).

Ik voel, dat mijn egoïstische persoonlijkheid meer en meer afsterft, om door liefde op te gaan in *het* schoone, *het* ware, in één woord: in God. Eens zal mijn brooze lichaam bezwijken, maar het hoogst-goddelijke in mijn ziel zal na het vallen van mijn lichaam blijven leven, blijven groeien in God. Haar persoonlijkheid zal ze nooit geheel en al verliezen. In de natuur wordt niets vernietigd, alles wordt vervormd. Meer en meer zal ook mijn ziel vervormd worden, meer en meer zal zij zich vereenzelvigen met het goddelijke, dat nu reeds in haar leeft. Groei van het hoogste in haar door de oplossing van het lagere in haar, dat

zal steeds haar heerlijk lot zijn. Jubelend streven naar éénheid-met-God, veredelende zelfverloochening zonder grens of einde, dat is haar hemel, haar zaligheid. Wat is nu egoïstischer, het katholieke dogma met zijn paradijs waar zelfverloochening onmogelijk is, of de hemel van groei-door-zelfverloochening, het reine onbaatzuchtige geluk, dat ieder idealist-van-de-daad voelt in zijn hart?

Vraag aan de natuur, u het wezen des levens te leeren, de natuur kàn niet liegen. Dan zult ge zien, dat het hoogere leven steeds bloeit door den ondergang van het lagere. De gouden korenaar wordt geboren uit de verrotting van den onooglijken zaadkorrel; het dier kàn niet leven, tenzij het lager plantenleven in zich opneemt en verteert. Zoo moet ook ons ideale zielestreven kracht putten uit den ondergang van ons lager, ons egoïstisch ik. Dat is de verheven natuurwaarheid van Jezus' woord: Wie zijn leven verliest zal het winnen.

Maar, die ideale groei is liefde, is een *moreel* proces. Hij kan dus zeker niet bevorderd worden door immoreele middelen, b. v. door de godslasterende vrees voor een eeuwige hel. Ik kan de uitdrukking „godslasterend" zeer goed verantwoorden. Beweren, dat God, die Al-Goedheid is, zijn kinderen kan ter helle doemen, dat is de vreeselijkste godslastering, die men kan uitdenken.

En nu is het woord weer aan den onbekenden J. C. Als hij een wetenschappelijken naam te verliezen heeft, hoop ik voor hem, dat hij op mijn *argumenten* zal ingaan, in plaats van zoo kleinzielig mijn *persoon* te beschuldigen.

Ik heb gezegd en bewezen, dat het geweten van ieder mensch protesteert tegen katholieke dogmatiek, tegen *alle* dogmatiek *). Hij zweeg.

Ik heb gezegd en bewezen, dat de „argumenten" voor de katholieke dogmatiek niet de zekerheid kunnen baren, die het dogmatisch gelooven eischt. *) Hij zweeg.

Ik heb gezegd en bewezen, dat uit wonderen, al gebeuren ze bij duizendtallen, nooit een argument te putten is voor de absolute waarheid der katholieke leer. *) Hij zweeg, ofschoon een katholiek geleerde, dr. G. Brom, in een onbe-

---

*) Christendom en Dogma. — J. C. Dalmeijer, Amsterdam.

waakt oogenblik van gezond verstand, publiek hetzelfde beweerde als ik.

Ik heb gezegd en bewezen, dat theologie niets met godsdienst, met levensmooiheid te maken heeft. Hij zweeg.

Ik heb gezegd en *principieel* bewezen, dat de kerkelijke biecht een demoraliseerende instelling is. *) Hij zweeg.

Ik heb gezegd en bewezen, dat het katholieke huwelijk een gesanctioneerde ontucht is, een ,,contract, waardoor man en vrouw elkander een recht op hun lichaam afstaan." Hij zweeg.

Het eenige, dat hij tegen mij gezegd heeft, is: gij zijt een egoïstisch wellusteling, gij gaat met Venus om. Dat heeft hij gezegd en *niet* bewezen. Op kwezels heeft hij zeker den gewenschten indrukgemaakt. Dat gun ik hem van harte. Maar, als hij geen andere logica tot zijn beschikking heeft, dan die, welke hij in zijn ingezonden stuk tegen mijn artikel ,,Theologie en Levenskennis" ten toon spreidt, dan staat het treurig met hem geschapen.

Controleur 2 Jan. 1904.

V. Eenige opwerpingen.

Ik weet heel goed, welke opwerpingen tegen mijn vorige artikelen over liefde en huwelijk kunnen gemaakt worden. Ik zal trachten, ze zoo kort mogelijk samen te vatten en in zoo weinig mogelijk woorden erop te antwoorden.

1°. *Jezus was zelf niet getrouwd. Dus vond hij het edeler, niet te huwen, dan wel te huwen.*

Dat is zeker het populairste argument van de Roomsche kerk, om te bewijzen, dat Jezus zijn trouwste volgelingen het celibaat heeft gepredikt. 't Is het populairste, maar ook het domste argument.

In waarheid moet Jezus' leerling toch zeker niet vragen, wat de meester feitelijk, *uiterlijk* heeft gedaan. Dàn moesten de beste christenen timmerlieden worden omdat Jezus een timmerman geweest is. De ware volgeling van Christus vraagt: wat was de *innerlijke* bedoeling van Jezus. Heeft Jezus de bedoeling gehad, nooit te trouwen? Dàt is de

---

*) Controleur 28 Nov. 1903.

vraag. En uit het feit, dat Jezus niet gehuwd was, volgt volstrekt niet, dat hij ook de bedoeling had nooit te zullen huwen.

't Was voor hem toch zoo gemakkelijk niet, een vrouw te vinden „wier ziel zijn ziel kon aanvullen tot één liefdes-individu." Jezus was immers een zeer hoogstaand mensch, alleen met een zeer hoogstaande vrouw kòn hij een waar huwelijk sluiten. Waren dan die adelvrouwen in zijn tijd en zijn omgeving van zedebederf en pharisaeïsme maar zoo voor 't grijpen?

Och neen, 't moet al een heel gelukkig toeval zijn, (of noem het, zoo ge wilt, een heel bijzondere beschikking der goddelijke Voorzienigheid) als een zeer hoogstaand man en vrouw ontmoet, die hem zoo heelemaal begrijpt, dat ze waardig is, met hem door zijn mooie leven te gaan.

In hun gevolgtrekking over het niet huwen van Jezus begaan de katholieken weer hun eigen fout: zij vatten Jezus' leer uiterlijk op, zij letten te veel op wat hij uiterlijk heeft gedaan en niet genoeg op den geest van zijne leer, niet genoeg op zijn innerlijke bedoeling. Nu, ieder, die oogen heeft, kan zien, waartoe dat uiterlijk navolgen van Christus heeft geleid. Het Katholicisme heeft daardoor juist caricaturen gemaakt van Jezus, ook van den uiterlijken Jezus. Vergelijk toch eens Jezus, zooals hij uiterlijk was met hen, die in de katholieke kerk beweren zijn vertegenwoordigers, „andere Christussen" te zijn. Jezus was arm, was en bleef een man zonder „stand"; de priesters zeggen, dat ze hun „stand" moeten ophouden, en voor bijna allen is het priesterschap ook een opklimmen tot een hoogeren stand in de maatschappij. Jezus was eenvoudig in al zijn leeringen, en de eenvoudigsten begrepen hem het best; de theologen echter verdedigen hun leer met een wetenschappelijk geraas dat velen bedwelmt, de eenvoudigsten het meest. Jezus heeft een doornenkroon gedragen, de paus draagt drie kronen van goud. — Ik geloof, dat ik hier waarachtig niet „scheld". Ik kijk maar uit m'n oogen, en zeg dingen uit, die iedereen kan zien, als hij maar wil.

2°. *Jezus heeft vóór 1900 jaar zijn leer verkondigd. Hoe zou onze eeuw hem beter kunnen begrijpen dan de vorige eeuwen?*

Menschen, die zoo spreken, raad ik aan een boek te

lezen van *Kurth*, professor aan de katholieke universiteit van Leuven. Ik bedoel ,,De Kerk van Christus bij de Keerpunten der Geschiedenis." (Bern. Claessens, Sittard). Daarin kunnen ze leeren, dat de ,,kerk" reeds van den beginne op een dwaalspoor was. Ik voor mij vind het zeer natuurlijk, dat Jezus' leer niet onmiddellijk door de menschheid begrepen werd, maar langzaam beter en beter moet begrepen worden. Jezus verkondigt geen ,,wetenschappelijke" moraaltheorie, maar houdt ons het ideaal der menschenvolmaaktheid voor, een ideaal, dat we nooit geheel en al kunnen verwezenlijken, maar waarnaar we toch kunnen en moeten streven. Dat levens-ideaal wordt des te beter begrepen naarmate men langer goed heeft geleefd, d. i. geleefd volgens de inspraken van zijn zedelijk instinct, zijn geweten. Het Evangelie zegt dat overigens zeer duidelijk:

,,Als iemand er naar streeft den wil Gods te volbrengen, zal hij inzien, of mijne leer van God is". (Joh. VII : 17). Niet voor de geleerden, maar voor de *goeden* is het aanschouwen van 't goddelijke weggelegd: ,,Zalig zijn de reinen van harte, want zij zullen God zien." (Matth. V : 8). De menschheid kan daarom nu beter indringen in Jezus' ideaal dan vóór 1900 jaar omdat ze nu negentien eeuwen langer heeft geleefd, en is moeten groeien ondanks alles, in het mooi-menschelijke. De afschaffing van den slavenhandel b.v. was een daad van beter begrijpen van Jezus' leer. De steeds sterkere afkeer der volkeren van den oorlog is een bewijs, dat Jezus' ideaal niet met hem gestorven is, maar zich meer en meer doet gelden, ondanks de officieele fatsoenswereld, die de menschheid wil vastleggen aan formulen. Het begrijpen van Jezus' leer groeit met de vermeerdering der menschelijke gewetensdaden.

3°. *Uwe opvatting van christelijkheid is te streng, en daarom niet geschikt voor de praktijk.*

't Is altijd hetzelfde misverstand, waarmee zij nog lang zullen te kampen hebben, die in 't Christendom geen bovennatuurlijke openbaring zien, maar natuurlijke waarheid, die ons zalig moet maken, òmdat ze waarheid en niet leugen is. (Joh, VIII : 32.) Als men toch maar de woorden van Jezus: ,,Weest volmaakt," ,,Bemin uwen naaste gelijk u zelven" enz. niet als *wetten* maar als *idealen* wilde opvatten! De voorschriften van Jezus kunnen niet geheel en al in

alle volkomenheid worden nageleefd, niet omdat Jezus een onhandig wetgever was, maar omdat hij gèen wetgever was en wilde zijn; hij wil niets anders, dan ons aansporen te *streven* naar de verwezenlijking van den menschenadel, die in alle menschen leeft.

Christen is daarom ieder, die naar zelfvolmaking, naar deugd streeft, onverschillig op welken trap van zedelijke hoogheid hij staat. De grootste zondaar is Christen, van het oogenblik, dat hij oprecht wil beter worden. Onchristelijk is ieder, die met zichzelf tevreden is, al „zondigt" hij ook nog zoo weinig — misschien wel omdat hij te dom of te weinig actief is om veel te „zondigen." In dien zin zegt Jezus, dat er in den hemel meer vreugde zal zijn over éénen zondaar, die zich bekeert, dan over negen en negentig rechtvaardigen, die geen boetvaardigheid noodig hebben, d. i. die heilig genoeg meenen te zijn, om te mogen blijven wàt ze zijn.

De vooruitstrevende deemoed van den tollenaar is daarom voor Jezus meer waard dan de gefixeerde, conservatieve gerechtigheid van den Farizaeër. De Christen *is* Christen, omdat hij vooruitgaat in deugd. De Farizaeër is Farizaeër omdat hij beweert te mogen blijven, wat hij is.

De christen vergeeft daarom elke menschelijke zwakheid, maar protesteert met alle kracht als iemand een heilig „recht" opeischt in een of ander punt niet volmaakt te zijn. Systematische zedelijke stilstand in een of andere opzicht, dàt is de eenige antichristelijke stemming in een menschengemoed. Dat is geen zwakheid van 't vleesch, maar versteening des geestes. Dat is de zonde tegen het vooruitstrevende zedelijke *leven*, dat is de zonde tegen den heiligen Geest, de zonde, die niet kan gedelgd worden.

Die theorie is waarachtig niet ongeschikt voor de praktijk. Ze is geschikt voor allen, die van goeden wille zijn, en mishaagt vooral aan hen, die hun geluk niet willen zoeken in jubelend streven, maar in het prettig-gezellige bewustzijn: ik heb nu eenmaal de heiligheid, die noodig is om in den hemel te komen, meer verlang ik niet. Ik dank u, Heer, dat ik niet ben als die anderen.

4°. *Gij zijt nog te jong om te oordeelen over het leven.*

Dat heb ik al dikwijls moeten hooren: gij zijt nog te *jong*, om 't leven te kennen. Nu, 't komt er maar op aan, wat men onder levenskennis verstaat. Het leven kennen in den verhe-

ven zin des woords is niet op de hoogte zijn van zooveel mogelijk menschendaden en menschendaadjes. 't Is ook niet de praktijkjes kennen van de practische menschen, die o zoo handig door de wereld komen. Het leven kennen is de schoonheid, den adel, de hooge kracht van 't menschelijk leven kunnen vinden en waardeeren. En dat kàn ik. Om die levenskennis op te doen, is het niet noodzakelijk, veel menschenharten te bestudeeren. Eén hart goed te doorgronden is daarvoor voldoende, want in den diepsten grond zijn alle menschenharten hetzelfde, ,,Die Menschheit schreitet immer fort, der Mensch bleibt immer derselbe," zegt Goethe.

Het éene hart, dat ik sinds jaren met alle nauwkeurigheid bestudeer, is mijn eigen hart. Ik geloof, dat ik een goede keus gedaan heb. Niet omdat mijn eigen hart zoo bijzonder mooi is, maar omdat de andere voor mij te diplomatisch waren om ze in al hun begeeren en voelen te doorschouwen.

En nu durf ik gerust beweren, dat ik in de edele menschenkennis vorderingen heb gemaakt. Daarvan getuigt mijn werk. *Mijn* werk, dat ik niet uit de boeken heb gecompileerd, maar dat opgroeide uit mijn eigen ziel, mijn werk, waarvoor ik in de eenzaamheid heb geleden en gestreden, mijn werk, dat me een deel heeft gekost van mijn eigen bloeds- en zenuwenkracht.

Gelukkig wordt minder en minder het recht van meespreken aan de jongeren betwist. Wij leven hoe langer hoe sneller en daardoor verliezen de lofredenaars van den „goeden, ouden tijd" meer en meer hun deftig conservatisme, dat hen alles, wat jong en frisch is, doet negeeren. Een jongere, die werkelijk geroepen is om iets moois te zeggen, zal de ondervinding der ouderen eerbiedigen, maar hij zal ook weten, dat het ideaal *leeft* en de menschheid steeds meer veredelt. En als een mensch grijze haren draagt, die vergrijsd zijn in het arbeidzaam streven naar het hoogste, dan zal hij voelen, dat zijn hart de schoonheid blijft beminnen, juist omdat het jong blijft.

En hiermede sluit ik mijn reeks artikelen over liefde en huwelijk. Mijn beschouwingen hebben me veel doen lijden. Menschen, die mij dierbaar waren en nog zijn, hebben met me gebroken zonder mijn ideeën aandachtig te overwegen. Het zij zoo! Ik schreef zóó en niet anders, omdat ik zoo schrijven moest, en niet anders kòn. Uit vervlogen tijden kan

ik wèl iets leeren. Maar spijtig worden over dingen die gebeurd zijn doe ik nooit meer. Berouw zou niets anders zijn dan krachten verspillen voor een verleden, dat niet weerom kan komen, krachten, die ik voor de toekomst zoo hoog noodig heb. *(Controleur 9 Jan. 1904.)*

Als antwoord aan dr. Schoenmaekers het volgende :

U beschuldigt mij van begripsverwarring, doch mijns inziens ten onrechte. Als ik, waar u spreekt van de voor den priester verschrikkelijkste zondige menschenliefde, de zinnelijke liefde opmerk, dan is dit heel natuurlijk. Waarin zou dan anders die verschrikkelijke zonde schuilen ? Een religieuze neemt Jezus tot bruidegom, bemint Hem boven alles en leeft gelukkig en tevreden. Een kunstenaar huwt zich der kunst, leeft voor haar en in haar ; in het streven naar hooger blijft het vleesch terug, de geest verheft zich onbelemmerd. Gij noemt dezen toestand ziekelijk, ziekelijke dwepers en denkers ; doch feitelijk straalt hier het verhevene van den mensch uit, vrij te kunnen heerschen over zich zelve, over zijn eigen vleesch, het groote onderscheid tusschen mensch en dier.

Het is waar, ook in het huwelijk moet de waardigheid des menschen tot haar recht komen, doch de levensmooiheid alléén in het huwelijk te zoeken, neen, waarde doctor, dit ben ik niet met u eens.

Wat het egoïsme van pater Damian betreft, kunt u toch niet tegenspreken, dat hij zich geofferd heeft uit reine liefde tot God. U zegt terecht : „reine liefde sluit iederen loondienst uit ;" hij kon den Hemel trouwens heel wat gemakkelijker verdienen.

Als ik zeg dat door het breken met het celibaat u de deuren zullen geopend worden van Venus lustoord, zoo is dit geen persoonlijkheid ten opzichte van u. Het breken met het celibaat is op zichzelf een stap voorwaarts naar het zinnelijke. Dat ik wilde doen uitkomen, als zou u met Venus iets te maken hebben, dat gij diep gezonken zijt, dit is onwaar, u trekt zich dat slechts aan, en dit is mijn schuld niet.

U meent uit mijn aanhaling „niet altijd is de liefde bestendig van duur", op te maken : hij zal van de een naar de andere loopen. De waarheid is, dat men van een man, die

als priester nauwelijks in functie zijnde, bij min of meer teleurstelling zijn ambt nederlegt, weinig standvastigheid kan verwachten in den echt, den staat die toch zekerlijk het rijkste is aan teleurstellingen.

Waarom ik niet volledig onderteeken?

U merkt terecht op, dat de naam de zaak niet verandert, ik ben geen theoloog, slechts een opmerkzaam lezer, die eenvoudig den indruk tracht weer te geven, welken dr. Schoenmaekers' artikelen op die menschen maken, die wat minder ultra idealistisch van aanleg zijn dan Z.Ed.

U, mijnheer de redacteur, dankend voor de verleende ruimte,

J. C.

(*Ingezonden in de Controleur 9 Jan. 1904.*)

Een ander!

J. C. heeft nog eens tegengesparteld.

Toen ik zijn tweede ingezonden stuk gelezen had, riep ik onwillekeurig uit: een *ander*, een *ander* moet met mij polemiseeren.

Want J. C. is waarachtig de aangewezen persoon niet.

Hij komt me vertellen, dat hij geen theoloog is. Nu, dat geloof ik gaarne. Hij geeft in zijn stuk een doorslaand bewijs, volstrekt niet op de hoogte te zijn van theologie. Hij verdedigt de „reine" liefde van pater Damian, hij houdt vol, dat de liefde van pater Damian iederen loondienst uitsloot omdat deze heel wat gemakkelijker den hemel had kunnen verdienen. Neen, J. C., een theoloog, ook de domste dorpspastoor zou zóó iets niet tegen mij schrijven. Die zou er aan gedacht hebben, dat de katholieke hemelbelooning volstrekt niet dezelfde is voor iedere ,,zalige" ziel, maar verschilt naarmate van de grootere of kleinere verdiensten van iederen ,,hemeling." De dienst van pater Damian was wel degelijk loondienst. De pater werkte wel niet om den hemel te verdienen, maar toch om een *hoogere plaats* in 't paradijs te krijgen. Is dat geen loondienst?

't Is een merkwaardig iets, dat ik al dikwijls heb gezien: zoodra een leek zijn katholiek geloof verdedigen wil, ziet hij bijna altijd de eerste beginselen van zijn godsdienstleer over 't hoofd. Ik heb b. v. over mijn brochure ,,Christendom

en Dogma" gecorrespondeerd met een Roomschen leek, die in katholieke kringen voor een heelen Piet wordt aangezien, die zelfs hoofdartikelen geschreven heeft in *de Tijd* en *de Maasbode*. In zijn derden brief kreeg ik te lezen: ,,Ik begrijp niet, hoe iemand, die als u, Christus als den Messias erkent, zijne Kerk verloochenen kan." — Die man vond in een pleidooi voor ondogmatischen godsdienst nog plaats voor het geloof aan den God-Mensch in orthodoxen zin! 't Is ongeloofelijk, maar toch waar.

Neen, J. C., maak uzelf niet wijs, dat uwe katholieke ,,overtuiging" steunt op beredeneerde gronden. 't Is heel gemakkelijk, in te zien, dat godsdienst niets met dogmatiek te maken heeft. Dat kan ieder, die onbevooroordeeld en consequent kan dóórdenken over dingen, die we allen weten. Maar om aan het dogma een schijn van waarheid te geven zijn heel veel sophismen noodig, waarover gij niet kunt beschikken. Als theoloog mag ik er u verder wel op wijzen, dat de grootste zonde van den priester, die trouwt, volgens de wetenschappelijke Godgeleerdheid niet bestaat in zijn wellust, maar in het breken van zijn gelofte.

Maar, J. C., gij zijt niet alleen geen theoloog. Gij hebt geen enkele eigenschap, die u in staat stelt, mij met vrucht te bestrijden. Dat moet een ander doen.

Vooreerst zijt gij geen ,,opmerkzaam lezer." Gij leest b. v. in mijn artikelen, dat ik de levensmooiheid alleen in 't huwelijk zoek. Waar heb ik dàt ergens gezegd? — Ik heb beweerd dat ik mijn levensmooiheid zoek in de natuur zelf. Nu, de huwelijksliefde is ook een deel van de natuur zelf, maar zij is niet de heele natuur. De levensmooiheid is zoo groot als de natuur. De schoonheid van zonnelicht en bloemen kan ik evengoed waardeeren als het huwelijk. Lees in 't vervolg aandachtiger.

Gij zijt verder volstrekt geen logicus. Gij beschuldigt mijn theoriën van zinnelijkheid en noemt me tegelijkertijd een ,,ultra-idealist". Een leerling van den eersten jaargang der philosophie zou in de eerste maand zóó een fout niet meer mogen maken.

Een menschenkenner zijt ge evenmin; dat bewijst gij als ge zoo averechts over menschelijke vrijheid spreekt. Waarachtig, ook ik heb de vrijheid lief. Maar ik eisch vrijheid voor den *heelen* mensch, voor ziel èn lichaam. De

vrijheid is geen passief berusten, maar een kracht van den éénen, héélen mensch, kracht tegen vleeschelijke bekoringen, kracht tegen de verlokkingen van de officiëele weelderige ,,wereld". Uw heiligen echter willen slechts de vrijheid van het overleggend kortzichtig verstand, hun hart willen ze niet bevrijden, maar aan banden leggen; meer nog: ze willen hun spontaan hartestreven dooden, hun hart mag alleen voelen op commando van rede en gezag. Een mooie ,,menschen"vrijheid. Niemand heeft die caricatuur van vrijheid duidelijker omschreven dan St. Ignatius, stichter der Jezuitenorde. In zijn boekje „Geestelijke Oefeningen" zegt hij o. a.: „Het is noodig, dat wij ons onverschillig maken tegenover alle geschapen dingen, in zooverre het onzen vrijen wil is geoorloofd en niet is verboden, zoodat wij uit eigen keuze niet liever naar gezondheid streven dan naar ziekte, niet liever naar rijkdom dan naar armoede, niet liever naar eer dan naar schande, niet liever naar een lang leven dan naar een kort leven en zoo vervolgens in alle andere dingen onverschillig zijn, enkel en alleen verlangende en kiezende datgene, wat ons beter naar het doel leidt, waarvoor wij geschapen zijn." (Uitgave van Pater Roothaan, bl. 80—85). Nu, ik streef ook naar „het doel, waarvoor ik geschapen ben", maar dat wil ik doen met de vrijheid van mijn geheele menschelijkheid, met hart èn ziel.

Als ge een menschenkenner waart in den verheven zin van 't woord, d. i. als ge menschelijken adel waardeeren kondt, zoudt ge ook niet zeggen, dat het breken met 't celibaat op zich zelf een stap voorwaarts is naar het zinnelijke, in de beteekenis, die gij er aan hecht. Vraag daarover eens het advies van een hoogstaande vrouw. Mij is het een troost, dat E. F., die me tegenover u in een vorig no. verdedigde, een vrouw is.

Omdat gij geen menschenkenner zijt, vergeef ik u ook gaarne, dat ge mij van ,,onstandvastigheid" beschuldigt. De waarheid is, dat ik juist uit standvastigheid, juist uit onverbiddelijk radicalisme met de kath. kerk gebroken heb. In mijn temperament heeft altijd een onverbiddelijk radicalisme geheerscht, ik streefde er altijd naar, heelemaal te zijn wat ik was, heelemaal seminarist, heelemaal priester, maar vooral heelemaal waar mensch, die de waarheid en het recht overal en altijd huldigt tegenover iedereen. Maar ik moest weldra

inzien, dat een priester niet heelemaal waar mensch kàn zijn. De katholieke kerk leeft van halfheid, van diplomatie, van schipperpolitiek. Schipperen moet ze als ze regeeren wil in naam van Jezus, die zijn leerlingen verbiedt zichzelf „meester" te noemen. Schipperen moet ze, als zij missen verkoopt en toch de simonie veroordeelt. Schipperen moet ze als zij bij kerkelijke begrafenissen standsverschil toelaat, terwijl Jezus ons leert, dat alle menschen gelijke kinderen zijn van éénen Vader. 't Is een schande, dat juist datgene wat Jezus zoo haatte, een levensvoorwaarde is geworden voor de Roomsche kerk: onoprechtheid, wereldsch geven-en-nemen om vooràl te nemen, in één woord: verbloemde leugen. Gij zult me nu waarschijnlijk „ultra" waarheidsliefde verwijten. Dàt moogt ge doen, en ik zal er niet kleiner door worden. Maar „onstandvastig" ben ik niet.

Maar wat erger is, J. C., gij zijt geen eerlijk polemist. Gij beweert, dat ge de uitdrukking „Venus" niet gebruikt hebt, om mij van wellust te beschuldigen. Dat is niet waar. Ieder lezer, die met verstand lezen kan, moet uit uw vorig stuk opmaken, dat ge mij, waar ik van „vrije liefde" spreek, losbandige zinnelijkheid wilt toeschrijven.

Neen, J. C., gij zijt de man niet om tegen mij te polemiseeren. Geef uw pen aan uw keukenmeid. Die kan er nog een minnebrief mee schrijven, waar meer waarheid in is, dan in uw prulwerk.

Een ander, een ander!

Die ander moest zijn pater Th. Bensdorp van Amsterdam. Die is werkelijk de aangewezen persoon om mij te bestrijden.

Een open brief heeft hij geschreven tegen X., die maar leuterpraatjes verkocht. Het werk van X. (*Contr.* 21 Nov. 1903) was ter bestrijding alleen vatbaar voor leerlingen van de lagere school, die ter oefening de taalfouten zouden kunnen verbeteren. Maar nu een geleerd man als pater Bensdorp tegen X te velde trekt en mij doodzwijgt, laadt hij allen schijn op zich, dat hij zich wel wil meten met menschen, die niet weten wat ze zeggen, maar niet met iemand, die strijdvaardig is.

Toe, Pater Bensdorp, laten wij eens ridderlijk onze degens kruisen! Mijn werk kan toch geen onzin zijn, die geen antwoord waard is. Gij weet toch wel, dat Pater van Kasteren S. J., prof. der theologie te Maastricht, mijn „Waarom ge-

looft gij?" met uwe brochure „Het feit der openbaring" vergeleek en schreef: „Wij komen den geachten Famulus niet te na, wanneer wij beweren, dat dr. S. èn in wetenschappelijkheid èn in keuvelende populariteit hem met eere terzijde streeft." Ik ben dus wel niet de eerste de beste, zooals X. Een pennestrijd tusschen ons kan interessant zijn.

Daarbij komt nog, dat gij mijn manuscript van de brochure „Christendom en Dogma" maanden in handen hebt gehad, vóór het in druk verscheen. Gij hebt dus tijd genoeg gehad, alles wat er in stond te overwegen nog vóór het gepubliceerd werd.

Intusschen geloof ik niet, dat gij aan mijn uitnoodiging zult gevolg geven. Het beste wapen tegen mij is doodzwijgen, nietwaar? Ook het eerlijkste? Ik wed, dat gij en uw collega's het land hebt aan J. C. omdat hij mij bestrijdt. Die J. C. is een vervelend brekespel, hè?

Maar geloof niet, dat de katholieken u het wetenschappelijk crediet nog geven van vóór 25 jaar. Ze zijn veel minder dogmavast, dan gij wel gelooft. Boycot-tactiek baat overigens op den duur toch niet. Ik zeg: *op den duur*. Hoop maar niet, dat ik er het bijltje bij zal neerleggen. Ik heb nog zooveel te zeggen. *(Contr. 16 Jan. 1904.)*

Geachte Redacteur!

Vergun me een plaatsje in uw veelgelezen blad, waarvoor bij voorbaat mijn dank.

Niet als anderen waren mij de artikelen van Dr. Schoenmaekers sympathiek. Ik vraag mij af: meent Dr. Sch. wat hij schrijft? Als ik bedenk dat hij fatsoen en eerlijkheid blijkbaar zoo hoog stelt, moet ik denken van wel; als ik lees wat hij schrijft, en daarbij bedenk dat hij toch doctor is, denk ik beslist van niet.

In het nummer van 19 Dec. „Huwelijk en concubinaat" zal Dr. Sch. aantoonen wàt een „*blijvende*" gemeenschap mooi, edel, zedelijk maakt. Waarom vraagt Dr. Sch. dan in 't volgend nummer aan J. C. of hij 't zoo vreeselijk vindt. dat Hij (Dr. Sch.) de „*vrije liefde*" huldigt. Wil Dr. Sch. nu eens echt eerlijk, echt fatsoenlijk zeggen, wat hij nu eigenlijk wil: vrije liefde, of een blijvende gemeenschap.

Wil hij vrije liefde dan stel ik zijne opvatting van het huwelijk niet hooger dan die van de Romeinen in den Keizertijd, die dezelfde theoriën verkondigden en tevens bewezen welke praktijk daaruit groeit. Wil hij eene blijvende gemeenschap, dan heb ik een vraag, die ook J. C. had, maar die Dr. Sch. beter vond niet te beantwoorden. J. C. beschuldigde u niet, Dr. Sch., hij deed wat ik ook doe, en zeide: als gij uw theorie toepast, dan moet ge wel van de eene vrouw naar de andere loopen. Want verliest ge uw liefde voor uw eerste vrouw, dan hebt ge niet alleen het recht, maar den plicht naar een andere te gaan.

Immers uw vrouw houden moogt ge niet, want uw samenleven wordt dan, volgens u, ontucht, en verder, ongetrouwd blijven moogt ge ook niet, want ge zijt volgens u, geschapen voor het grootste goed: een reine liefde. En houdt ge uw eerste liefde, waarom kan er dan niet een tweede bijkomen? Dat gebeurt onophoudelijk. (Vergelijk Multatuli's brieven over Tine met zijn leven!!) De kerk zegt dan nobel en waardig: onderdruk die nieuwe passie. Maar gij moet zeggen: laten we een hoog-mooi liefdestrio vormen, want dat is heilig en God-zelf. Waarom hebt u J. C. doodgedaan met een uiting van souvereine minachting voor ,,de menschen". Was zijn moeilijkheid niet ernstig? En weet u niet, dat „vrije liefde" volstrekt niet staat tegenover ,,gedwongen liefde"? Waarom beschuldigt u de kerk van platte opvattingen zonder te bewijzen?

Waarom concreete voorstellingen van een rijken „mijnheer" wiens gedrag de kerk ook verfoeit, en een armen violist, waarbij u de kerk aansprakelijk stelt voor de fatsoenswanbegrippen onzer maatschappij. Zoo bedriegt men onwetenden, maar zoo bewijst men niets. U als theoloog weet zeer goed, dat de wederzijdsche toestemming de quintessens ook van het kath. huwelijk uitmaakt, en dat die toestemming in normale omstandigheden *alleen* gegeven wordt uit liefde.

De kerk vraagt alleen de toestemming, omdat zij noch kan, noch mag controleeren of er liefde is. En wanneer er zooveel huichelachtige huwelijken gesloten worden, die den stempel van immoraliteit dragen, dan ligt dit niet aan de opvatting der kerk, maar aan de platheid van opvatting van hen, die handelen *tegen den geest* der kerk. De platheid, de laagheid, de huichelarij, ligt in de menschen die huwen,

niet in het huwelijk der kerk. Neen, dr. Sch., uw ziekelijk-idealistische opvatting is mede een uiting van natuurlijke reactie tegen de plat-realistische opvatting van onzen tijd, van onze echtbreuk- en ontucht-litteratuur vooral, (die waarlijk niet katholiek is!!), die ook in anderen zichtbaar wordt.

Maar uw onhoudbaar idealisme staat evenver van de opvatting der kerk als anderer plat realisme. Wonderlijk dat alleen slechts de kath. opvatting reeds twintig eeuwen onafgebroken kon blijven bestaan. Voor zoo'n platte opvatting is dat nogal wel.

Een enkel woord over uw tekstuitlegging. Matth. XIX: 12.

Beschuldig niet van inconsequentie of toon aan, dat een tekst in zijn geheel materieel of niet materieel *moet* uitgelegd worden. Voor interpretatie gebruikt men hersenen, niet een blind mechanisme. En weet u zoo weinig van exegese, dat u niet zoudt weten, dat Jezus onophoudelijk in *beelden* spreekt?

Uw uitlegging, vooral van de 2e en 3e alinea is zoo in hooge mate gezocht, zoo kleinzielig aangepast aan de opvatting, die u nu met alle geweld van het huwelijk hebben wilt, dat ik het nog maar doe met de kath. verklaring die de woorden neemt zooals ze er staan, in hun nobelen eenvoud zoo duidelijk voor elk, die op de hoogte is van Oostersche zeden, en die de waarde kent van een leven van sexueele onthouding uit hoogere motieven. Of zou de bedoeling van Jezus nu eerst, na 20 eeuwen, door slechts een enkel mensch begrepen worden, waar een Augustinus, een Thomas Aquinas zijn voorgegaan?

En gij, die de Godheid van Christus loochent, hoe durft ge u beroepen op de uitspraken van Hem, die voor u niets dan een bedrieger kon zijn?

Ten slotte een vraag: Als ik mijn kath. overtuiging verkoop voor uw artikelen, wat zult u mij dan daarvoor in de plaats geven?

Zeg niet de liefde, de schoonheid, de zon en de bloemen, want die heeft elk, en nog nooit gaven zij aan een denkend mensch antwoord op de drie levensvragen: „vanwaar, waarom, waarheen."

Een eenvoudig Katholiek.

(*Ingez. in Contr. 30 Jan. 1904.*)

Nog eens: Hartstocht en Liefde.

't Is altijd erg naar, als je bestreden wordt door iemand, die in elke zinsnede bewijst, je niet te begrijpen. Toch zal ik een ,,eenvoudigen" katholiek, die in alle eenvoud over ,,exegese" praat, mijn ideeën nog eens toelichten.

Hij noodigt me uit, eerlijk te zeggen wat ik eigenlijk wil: vrije liefde òf blijvende gemeenschap. Ik antwoord: ik wil reine liefde, die, òmdat ze liefde is, geen uiterlijken band noodig heeft om de gemeenschap tusschen een minnend menschenpaar blijvend te doen zijn. Ik wil reine liefde, die èn vrij is èn blijvend, òmdat ze liefde is.

Laat mij nog eens de wording beschrijven van de liefde, zooals ze zijn moet in alle reinheid. De liefde ontstaat vooreerst niet uit dierlijke drift, uit passie. Als mijn bestrijder zegt, dat de kerk beveelt ,,*die* nieuwe *passie*" te onderdrukken, als een nieuwe ,,liefde" ontstaat, dan bewijst hij, mijn artikelen heel verkeerd te hebben opgevat.

Dat is werkelijk mijn schuld niet. Ik heb duidelijk in mijn derde artikel gezegd, dat de lichamelijke vereeniging een natuurlijk *gevolg* en daardoor een natuurlijk symbool van zielegemeenschap zijn moet. De zielegemeenschap is in de reine liefde basis van alles. Die zielegemeenschap bestaat hierin, dat twee menschen elkander innig begrijpen, d. i. de mooiheid van hun zieleleven kennen en waardeeren en tevens voelen, dat ze door elkaars zieleschoonheid zedelijk beter worden.

Als de eenvoudige katholiek die eenvoudige theorie goed in 't oog kan houden, zal hij inzien, dat er geen wetten noodig zijn, om menschen, die zóó beminnen, van veelwijverij of polyandrie af te houden.

Als ge mij zegt, dat niet allen zóó beminnen kunnen, zal ik u zeker gelijk geven. Ook hier geldt het: velen zijn geroepen, maar weinigen uitverkoren. Ik erken daarom ook het kerkelijk huwelijk voor velen als een noodzakelijk kwaad, dat ergens voorkomt, evenals ik in mijn brochure *Christendom en Dogma* uitdrukkelijk het dogmatisch geloof voor velen een noodzakelijk ontwikkelingsstadium heb genoemd. Maar het kerkelijk of wettig huwelijk *heilig* noemen, noodzakelijk voor *allen*, die in geslachtsgemeenschap leven, dàt

is een beleediging tegen de vele idealisten-van-de-daad, die vooral talrijk zijn in ons opgroeiend geslacht.

Heilig is alleen de reine liefde, die sterker is dan iedere uiterlijke band. Zij is een krachtiger waarborg tegen veelwijverij en polyandrie dan het wettige huwelijk, want zij bestrijdt door haar innigst wezen de twee oorzaken van alle geslachtsbuitensporigheden: *leugen* en *zinnelijkheid*.

't Is een onloochenbaar feit, dat de teleurstellingen in 't huwelijk tot onzedelijkheden leiden. Maar waaraan zijn die teleurstellingen meestal te wijten? Aan leugens van toekomstige echtgenooten, die elkaar bedriegen door laffe vleierij, huichelarij en opgedirktheid. Het streven naar reine liefde echter veronderstelt een edel hart, dus vooral: waarheidsliefde. Door die waarheidsliefde worden zeer veel desillusies voorkomen, en dus ook zeer veel onzedelijkheden.

Teleurstellingen zullen natuurlijk ook, zij het ook in mindere mate, bij de waarste menschen gevonden worden. Maar àls die vreeselijke zekerheid komt: we hebben ons vergist, we beminden elkander niet, dan zullen menschen, die edel genoeg zijn, om metterdaad de reine liefde te huldigen ook zelfbeheersching genoeg hebben, om de geslachtsdrift tegen te gaan, waar ze niet door liefde geheiligd wordt.

Ik verklaar: Wanneer reinheid zoekende menschen inzien, dat hun huwelijk geen waar zielehuwelijk was, zullen ze minnelijk uit elkander gaan, en nieuwe liefde zoeken, als geen plichten jegens elkander of jegens kinderen hen binden. Dwingen de omstandigheden hen bij elkaar te blijven, dan zullen ze ook de kracht hebben, samen te leven zonder geslachtsdaden. Wie eerbied heeft voor hoogstaande zielen zal dien eisch niet te hoog noemen.

Mijn bestrijder beweert, dat er zeer dikwijls bij de eerste liefde een tweede komt. Ik geloof, dat een edelminnend mensch de heele wereld liefheeft, alle, alle menschen, en zelfs kinderlijke piëteit gevoelt voor dieren en bloemen. Maar ik geloof ook, dat een onegoïstisch hart de sociale noodzakelijkheid niet trotseert, die beperking vordert van het natuurlijk geslachtsgenot en alleen sexueel genieten wil, als hij een ander niet sexueel daardoor laat lijden.

Ik ken ook de ,,waarde van een leven van sexueele onthouding". evengoed als de katholieke kerk. Ik eisch die onthouding óók in vele omstandigheden. Maar ik eisch ze

niet in naam van een inconsequenten God, die het goed vindt, als ik de natuur versmaad, die hij zelf geschapen heeft. Als ik sexueele onthouding eisch, doe ik dat in naam van de sociale noodzakelijkheid, die een sociaal mensch eerbiedigt en in naam van de naasteliefde, die niet genieten wil als een ander daardoor in zijn menschelijkheid lijden moet.

Neen, als ik mijn theorie toepas, behoef ik waarachtig niet ,,van de eene vrouw naar de andere te loopen". Mijn theorie eischt een onbaatzuchtig hart, dat gaarne voor zijn idealen bloeden wil. Mijn theorie is bij mij werkelijk ontstaan als reactie tegen ,,de plat-realistische opvatting van onzen tijd". Toen ik ze al voedde in mijn gemoed, vond ik ze terug bij de grootste moderne idealisten, die tevens de werkelijke wereld kennen, vooral bij Ibsen, Björnson en Tolstoï.

Gaarne hoor ik mij altijd van ultra-idealisme beschuldigen. Die beschuldiging is valsch, maar bewijst toch, dat ik Jezus' leerling ben. Ik beäam ten volle in al zijn schoonheid en strengheid Jezus' woord, dat voor velen zoo ultra-idealistisch klinkt, en toch naar zoo reëele waarheid voert: „Weest volmaakt, zooals uw Hemelsche Vader volmaakt is."

In mijn concrete voorstelling van een rijken mijnheer en een armen violist heb ik geen onwetenden willen bedriegen. Ik ken heel goed de quintessens van het katholieke huwelijk en daarom juist heb ik gezegd wat waar is, en wat geen katholiek zal durven loochenen: De kerk leert, dat „wettige" echtgenooten het *recht* hebben, met elkander hun dierlijke hartstocht te bevredigen, ook als er geen sprake van zieleliefde is. Dàt heb ik gezegd en dat bewijst genoeg, dat de kerk platte opvattingen over het huwelijk heeft; dat bewijst genoeg, dat ze tenminste voor wettig getrouwden ,,schippert" met Jezus' woord: „Weest *volmaakt.*"

Menschen als J. C. zien in mijn artikelen gaarne het streven naar meer geslachtsgenot. Feitelijk zal er minder, maar edeler geslachtsgenot zijn, waar mijn ideeën worden nageleefd. Het natuurlijk geslachtsgenot is een liefdedaad, zooals een natuurlijk-ware kus een uiting van liefde is. Geslachtsgenot zonder liefde vergelijk ik met een Judaskus als er liefde bij geveinsd wordt. Bekennen de wellustelingen elkander, dat ze elkaar niet liefhebben maar slechts ,,genieten" willen, dan spelen ze met heilige dingen en

begaan (om katholieke taal te spreken) een sacrilegie. Is dat een theorie, die wellust kweekt? Waar de menschen elkaar alleen uit liefde omhelzen, zullen vele leugenkussen achterwege blijven. Evenzoo zullen de intensiefste geslachtsuitingen verminderen als er minder gejudast en geprofaneerd wordt...

En nu mijn verklaring van Math. XIX, 12.

Ik ben heusch niet de eenige, die na 20 eeuwen plotseling dien tekst begrijpt. Ik ontving verschillende brieven van wetenschappelijke mannen en vrouwen (o. a. van twee medici) die mij verklaarden, dat zeer velen mijne opvatting van dien tekst vaag hadden vermoed, maar nooit zóó duidelijk konden omschrijven. Dat is ook het eenige, wat ik met mijn verhandelingen over godsdienst wil doen: 'k wil duidelijk zeggen, wat de meeste menschen bewust of onbewust voelen in 't diepst van hun eigen hart. Ik ken werkelijk genoeg van „exegese" om te weten, dat Jezus *onophoudelijk* in beelden spreekt. Daarom is een stoute beeldspraak in den tekst in quaestie niet uitgesloten. Maar de katholieke verklaring, die in den zelfden samenhang het woord „eunuuk" zeer materieel en minder materieel opvat, is inconsequent. In denzelfden samenhang dient hetzelfde woord even materieel, even innerlijk of even uiterlijk te worden opgevat, tenzij er gegronde redenen tegen zijn.

Mijn bestrijder zegt, dat Jezus voor mij slechts een bedrieger kan zijn. Gaarne wacht ik op bewijzen voor die vriendelijke bewering. Dat kan interessant worden, katholieke lezers van *de Controleur*.

De laatste van de vele vragen in het artikel van mijn opponent is werkelijk teekenend. „Als ik mijn katholieke overtuiging verkoop voor uwe artikelen, wat zult u me daarvoor in de plaats geven?"

Als ge uw overtuiging *verkoopt*, eenvoudig katholiek, zijt ge te beklagen.

Maar als ge uit overtuiging, zooals ik gedaan heb, iedere dogmatiek overboord werpt, behoeft niemand u nieuwe idealen te geven. Dan zijt ge, wat ge wezen moet: een mensch, een natuurlijk mensch, die menschelijk leeft en menschelijk bemint. Dan plaagt ge uw hoofd ook niet meer met abstracte philosophen vragen: vanwaar, waarom, waarheen? De reinnatuurlijke mensch blijft naïef bij al zijn

onafhankelijk zien en voelen ; hij ziet het goddelijke, omdat hij rein van harte is ; hij weet, dat het goddelijke in hem almachtig is en rechtvaardig en goed. Dat is hem in zijn eenvoud voldoende, eenvoudig katholiek.

Nog iets moet me van 't hart. Gij zijt geen „eenvoudig" katholiek. Gij zijt een theoloog, of de strooien pop van een theoloog. In iederen zin voel ik de bedoeling, niet de waarheid van mijn schrijven eerlijk te waardeeren, maar mij in mijn *woorden* te vangen, om mijn *ideeën* te wraken. Gij zoekt in mijn werk geen ideeën, maar woorden. Gij loert op me, om met pharisaeëen-handigheid mij met mezelven in tegenspraak te brengen. Dat is u tot nu toe niet gelukt. Tot een volgenden keer ! Zult ge mij dan bestrijden met open vizier ? Of zult ge nòg een strooien pop zoeken ?

(Controleur 6 Febr. 1904.)

Geëerde Redactie ?

Vergun me nog een plaatsje in uw veelgelezen blad en ontvang met mijn dank mijn waardeering van uw onpartijdigheid.

Vooreerst, Dr. Sch. ik ben geen theoloog, nog minder een stroopop, maar een bloedwarm, idealistisch, zeer, zeer jong katholiek. Een „eenvoudig" katholiek, ook al beweert u het tegendeel, en dit hoop ik te blijven. Tegenover mijn geloofsgenooten, vooral tegenover de theologen onder hen, mag ik mijzelf niet nu reeds tot christenridder slaan. Vergeef dus dat ik het vizier houd neergeslagen.

Doctor, vergun me een opmerking ter goeder trouw. U redeneert niet ; u phantaseert. U doet als vrouwen, die maar zeggen wat ze wenschen en dan denken dat ze hun meeningen bewezen hebben. Vrouwen mogen dit ; u moogt dit niet. Lees : „maar als die vreeselijke zekerheid komt . . . dan *zullen* menschen etc." — Neen, doctor, dat is phantaseeren. U moet aantoonen dat edeldenkende menschen *moeten* en bewijzen *waarom* zij moeten. Dat is redeneeren. Lees ; „*Ik verklaar* : wanneer reinheid zoekende menschen inzien dat hun huwelijk geen zielenhuwelijk was, *zullen* ze minnelijk uit elkaar gaan etc." U verklaart, maar u bewijst niet en

wetenschappelijk crediet geef ik u veel minder dan de K. Kerk. Zij geeft bewijzen, geen holle beweringen. *Moeten* ze, en *waarom?* U zult zeggen, *'t gevoel, 't zedelijk bewustzijn* bewijst dit. Maar dit is volmaakt subjectief en daarom zonder eenige bewijskracht. Op het *algemeen* zedelijk bewustzijn van onze maatschappij zult u zich wel niet beroepen ten gunste van uw stelling, ook al is u nog zoo overtuigd evolutionist geworden.

Ik verwijs u nogmaals naar onze smakelijke hedendaagsche litteratuur, die toch wel de viva vox van onze evolueerende moreele overtuigingen zal zijn, en die u in uw antwoord zoo vrij waart te negeeren. Zij komt van onze jongeren, van onze idealisten-van-de-daad!! Lees verder: „Ik geloof dat een edelminnend mensch, enz. Maar ik geloof ook, dat een onegoïstisch hart de sociale noodzakelijkheid niet trotseert, enz." Wat u gelooft interesseert niemand; alleen wat u aantoont en bewijst. *Bewijs* van uw pantheïstisch standpunt, dat die sociale noodzakelijkheid een grond van *moreele verplichting* vormt. Zoo niet, dan phantaseert u. U eischt ook sexueele onthouding, maar niet in naam van een inconsequenten God die enz." Dit is een fraze voor de dommen. *Bewijs* dat geschiktheid voor sexueelen omgang tevens de verplichting daartoe meebrengt. U eischt ze in naam van de sociale noodzakelijkheid, Nog eens: toon het *recht* om in haar naam te eischen, bewijs haar *moreel verbindende kracht* en phantaseer niet. U hebt uw moraalstudies gemaakt bij Ibsen? Is Nora zoo'n hoog moreele vrouw? Nora, die haar plicht als vrouw en als moeder verzaakt? Ze is een kleinzielig egoïstje, zooals ze 't heele drama door was en ze blijft 't ook op 't slot, al bedoelde Ibsen 't tegendeel. Grooter zou ze geweest zijn als ze gebleven ware waar haar plicht haar riep. Maar, niet waar, dat was al twintig eeuwen lang geleerd. 't Werd zoo afgezaagd. Alsof 't goede, 't nobele ooit afgezaagd konden worden! Neen dokter, had gerust uw katholieke moraal behouden. Ge hebt paarlen weggegooid en steenen terug gekregen.

Wat uw Mattheusverklaring betreft, moogt u 't met uw wetenschappelijke medici (sic!!) houden, dan houd ik 't met Augustinus, Thomas en Dante.

Nu mijn bewering, dat Jezus voor u slechts een bedrie-

ger kan zijn. U is pantheïst, d.i. u erkent een eenige substantie, een oerwil, das „reine sein" of wat ook, maar allerminst een *persoonlijk* God. Was Jezus ook pantheïst? Het is hier de plaats niet voor lange argumentaties, maar u weet zeer goed dat het slaande bewijs herhaaldelijk geleverd is, dat Jezus is of: God, zooals hij zelf zegt; of een bedrieger, die 't wel zegt maar niet is; of een krankzinnige die 't zich verbeeldt. Het eerste loochent u: dan moogt u kiezen uit de beide laatsten. Waarom houdt gij dan zijn moraal? Ik zal 't u zeggen: omdat gij geen andere weet, omdat er geen andere is. Maar gij bedriegt u. Ga naar uw leermeester Tolstoï, „Widersprüche der empirischen Moral," en hij zal u zeggen dat pantheïsme en christelijke moraal onverzoenlijke tegenstellingen zijn. U is pantheïst? Geef me dan een waarheidscriterium, geef een houvast voor uw moraalspiegelingen. De sociale noodzakelijkheid? Een hol, leeg woord, waarde dokter, goed voor de dommen.

Over de huwelijkskwestie zal ik kort zijn. Een weekblad is daarvoor niet de aangewezen plaats en het krantenlezend publiek niet de competente rechter. Ik constateer dat u draait. Eerst leerde en sanctioneerde de kerk ontucht. Thans heet 't: zij „schippert ten minste met Jezus, „weest volmaakt." Maar ook dit doet zij niet. Als een rechter een gewetenloos advocaat in 't gelijk stelt, die, misbruik makend van een gaping in de wet met die wet in de hand onrecht pleegt, volgt dan dat de wetgever platte opvattingen had van de rechtvaardigheid of dat de rechter „schippert?" Neen, maar hij weert elke willekeurige, niet-principiëele uitzondering ten bate der rechtszekerheid. Hij beroept zich op de „sociale noodzakelijkheid," niet omdat hij op grond daarvan dat *recht* heeft, maar omdat hij de *macht* heeft en dwingen kan. Zoo de kerk. Zij eischt de *affectis maritalis* en de *vrije toestemming* voor het huwelijk, omdat zonder deze van onoplosbaarheid met een beroep op dezelfde sociale noodzakelijkheid, waarvoor zij het *recht* vindt in den Goddelijken wil, al ontbreekt haar de feitelijke macht tot doorzetting.

De heele geschiedenis is daar, om haar gelijk te geven. Noem dit „schipperen" als u wilt, maar eisch dan niet, dat ik u voor „wetenschappelijk houd. U wilt 't kerkelijk huwelijk als een noodzakelijk kwaad voor de nog weinig geëvolueerden, voor de „kuddedieren," zooals Voltaire een

God wilde uitvinden ,,pour la canaille." Neen, dokter, u durft de consequenties van uw theorie niet aan. U erkent dat er *velen* zijn, die niet tot een zielehuwelijk in staat zijn. Die moeten, volgens u, een kerkelijk huwelijk aangaan. Och neen, dokter, die moeten *in 't geheel niet* huwen : want als ze 't doen leven ze volgens u in ontucht. U maakt dus het kerkelijk huwelijk tot een ontucht-middel!! Al die tienduizenden, want maar ,,weinigen zijn uitverkoren" zijn dus gedoemd hun leven lang in door u gesanctioneerde ontucht te leven of nooit te huwen. Zij moeten dus krachtens hun natuur, de natuur versmaden! Dit is tevens een prettige consequentie voor uw pantheïstische overtuiging. Overigens bazelt u van een liefdesevolutie. Kenden Hector en Andromache vóór 4000 jaar niet een liefde, waaraan wij slechts in onze hoogste stemmingen reiken kunnen? En zoovelen uit dien tijd.

U is oppervlakkig en eenzijdig en wat erger is, u ziet alles zooals u 't wenscht te zien en niet zooals 't is.

Ten slotte m'n abstracte philosophen vragen ,,vanwaar, waarom, waarheen." — Ik ga naar uw leermeester Tolstoï (Widersprüche) en lees: ,,Wozu dieses sein momentanes, unbestimmtes und schwankendes Dasein mitten in dieser ewigen, streng geordneten, unbegrenzten Welt? Ins volle menschliche Leben tretend *kann der Mensch diese Frage nicht umgehen*." Zeker, op uw ongelukkig standpunt wil men niets liever dan die lastige vragen van zich afschudden. Maar geloof me, of liever, geloof Tolstoi en de geschiedenis van 't heele menschdom: 't kan niet, 't kan niet.

Ik neem afscheid van u. Ik hoop niet dat u mij evenals J. C. op dezelfde liefdelooze manier in uw volgende artikeltjes telkens bij de ooren zult trekken. U hebt misbruik gemaakt van de ongeoefendheid van dien man, die in den grond volkomen gelijk had. Laat mij en andere onwetende, krantenlezende katholieken voortaan met rust en wend u tot een wetenschappelijk tijdschrift niet met phantasmen maar met argumenten. Dan zult u behoorlijk bestreden worden door „theologen", die niet met pharisaeën-handigheid uw woorden zullen ziften, zooals ik (!) maar die 't mes in uw argumenten zullen zetten.

Een eenvoudig Katholiek.

Ingez. Contr. 13 Febr. 1904.

Alweer een ander!

(Bij vergissing geplaatst vóór in plaats van na het volgend artikel: „Eenvoudige gewetensgodsdienst of wetenschappelijke theologie.")

De „eenvoudige Katholiek" heeft de hoop te kennen gegeven, dat ik hem in mijn volgende artikeltjes niet meer „op liefdelooze manier bij de ooren zou trekken". Hij was wel liefdeloos genoeg, mij in 't begin van zijn eerste stuk te verdenken, zelf niet te meenen wat ik schrijf. Ik ben daarom niet van plan hem na mijn vorig antwoord met rust te laten. Ik doe altijd gaarne heelemaal wat ik doe, ik wil ook heelemaal met mijn bestrijder afrekenen. Geen enkele eigenschap hebt gij, eenvoudig katholiek, om mijn werk met recht te critiseeren. Dat kan J. C. niet, dat kunt gij evenmin, dat moest alweer een ander doen.

Ook gij zijt geen menschenkenner in den edelen zin van 't woord. Gij kunt niet de mooiheid van een menschenziel waardeeren. De Nora van Ibsen hebt gij een ,,kleinzielig egoïstje" genoemd, ,,het heele drama door". Ik had mij voorgenomen, de litteratuur zooveel mogelijk buiten debat te laten. Maar uw miskenning gaat toch te ver.

Lees Ibsens drama nog eens, eenvoudig katholiek. Eenvoudige katholieken mogen eigenlijk Ibsen niet lezen, maar nu ge 't eens gedaan hebt, zult ge er geen bezwaar in vinden, nog eens ,,onzedelijke lectuur" ter hand te nemen. — Nora weet, dat haar man een zware ziekte onder de leden heeft en alleen te redden is door een reis naar het zuiden. Het geld voor de reis is er niet. Zij leent in 't geheim een vrij groote som en bootst een handteekening van haar vader na om te ontkomen aan een formaliteit der wet, die de Noorsche vrouwen verbiedt geld te leenen, *en om haar stervenden vader geen verdriet te doen*. Berekende naturen zouden in die omstandigheden niet zooals zij zich hebben blootgesteld aan het gevaar, door de wet veroordeeld te worden wegens ,,vervalsching". Nora raadpleegt alleen haar goed hart, dat haar aanspoort, haren man te redden, *en haar vader verdriet te sparen*. Als Christine, haar intieme vriendin, vraagt: ,,Ben je soms niet onbezonnen geweest?" antwoordt

zij: ,,Is het onbezonnen zijnen man te redden?" (eerste bedrijf, derde tooneel).

In het derde bedrijf, laatste tooneel zegt ze: ,,Zou een vrouw het recht niet hebben, haar ouden, stervenden vader kommer te besparen en haar man te redden! Zoo iets geloof ik niet." Is dàt de taal van een kleinzielig egoïstje? Christine vraagt verder, of ze haar man nooit gezegd heeft, dat zij hem het leven redde. Nora ontkent beslist: „Hoe pijnlijk en vernederend zou het voor hem geweest zijn, te weten, dat hij mij iets te danken had!" (eerste bedrijf, derde tooneel). Nora eerbiedigt dus de ijdelheid van haar man, die niet door anderen wil geholpen worden. Is dat kleinzielig egoïsme? Nora vertelt Christine in vertrouwen, dat het haar moeilijk viel, telkens de rente van het geleend kapitaal te betalen. Maar nooit onttrok ze daarvoor iets aan haar man of kinderen. ,,Robert moest toch goed leven" zegt ze. Wat ze voor de kinderen kreeg had ze ook ,,geheel en al noodig." Zij zelf alleen wilde er onder lijden: ,,Telkens als Robert mij geld gaf voor nieuwe kleeren of zoo iets, gebruikte ik nooit meer dan de helft; ik kocht altijd de eenvoudigste en goedkoopste stoffen." Aandoenlijk naïef laat ze hierop volgen: ,,Maar dikwijls, Christine, deed het me pijn. 't Is toch zoo prettig als je goed gekleed bent." Zij zoekt en vindt vertaalwerk, waarmee ze nog wat geld verdienen kan. ,,Toen sloot ik mij elken avond op en zat te schrijven tot diep in den nacht. Ach, ik was soms zoo moe, zoo moe." (eerste bedr., derde toon.) Allemaal kleinzielig egoïsme, nietwaar? Ik zou nog veel meer kunnen aanhalen. Maar dit zal genoeg zijn, om mijn lezers te overtuigen, dat Nora geen kleinzielig egoïstje is. Zij heeft natuurlijk haar gebreken! Ibsen is te groot dichter om zijn levensbeschouwing te doen waardeeren in een ideaalmensch. Dat zou voor hem te gemakkelijk zijn. Maar kleinzielig egoïstisch is Nora heel zeker niet. Gij hebt mij in uw eerste stuk ook kleinzieligheid verweten. Nu, laat mij maar zoo kleinzielig zijn als Nora. Het ware te wenschen, dat er meerderen zoo kleinzielig waren, dat ze met Nora durfden zeggen: ,,Ik kan geen vrede meer nemen met wat de menschen zeggen en met wat in de boeken staat. Ik moet zelf over de dingen nadenken en duidelijke begrippen zien te krijgen . . . ik moet zien wie gelijk heeft, de maatschappij of ik". (Derde bedr., laatste tooneel). Neen, eenvoudig katholiek,

Nora is geen kleinzielig egoïstje, en gij zijt geen menschenkenner.

Uw gebrek aan menschenkennis is er er ook schuld aan, dat ge mij niet begrepen hebt, toen ik beweerde, dat een eenvoudig-naïef-natuurlijk mensch zijn hoofd niet plaagt met *abstracte philosofenvragen:* „vanwaar, waarom, waarheen." Een natuurlijk, gezond mensch voelt wel degelijk den drang in zich te leven voor een doel. Die drang kan zich ook in moeilijke omstandigheden uiten in de vraag: ,,Waartoe leef ik toch?" Die vraag heb ik mij ook dikwijls als katholiek priester gesteld. Maar dat is geen „philosofen" vraag, die door redeneering ,,beantwoord" wordt. Dat is een natuurdrang, die door natuurlijk leven wordt bevredigd.

Een logicus zijt ge óók al niet, evenmin als J. C., al kunt gij beter dan hij met woorden goochelen. De eerste plicht van een logicus is te weten, wat hij in een of andere beschouwing wèl bewijzen moet, en wat hij niet bewijzen moet. Er zijn waarheden, die men niet bewijzen kàn, waarvoor men ook geen bewijzen vorderen mag, wil men niet zondigen tegen de logica. Wat zoudt gij wel denken van een kind, dat tot zijn moeder zeide: ,,*Bewijs* mij, dat je me bemint, anders geloof ik het niet!" Zoo'n kind zou zondigen tegen de natuur en de logica, nietwaar? Dat een moeder haar kind liefheeft is een natuurwet, die we *zien*, niet *bewijzen*. Dat een moeder haar kind liefheeft, *spreekt vanzelf*. Welnu, alles wat ik in mijn vorige artikelen, sprekende over mijn levensopvatting gezegd heb, is in 't kort zóó samen te vatten: ,,*mensch*, leef als *mensch*, bemin menschelijk, wees niet dierlijk, wees *gezond* mensch, zorg, dat er harmonie heerscht tusschen uw geest en uw vleesch, dàn leeft ge goed, dan begaat ge geen onzedelijkheid, dan leeft ge volgens uw instinct, uw natuurwet, die gegrift is in uw eigen hart." Allemaal dingen, die vanzelf spreken, eenvoudig katholiek. Als ik mij tegen valsche stellingen weer, moet ik soms bewijzen. Dat heb ik ook gedaan. Zie b. v. het slot van mijn artikel ,,Hartstocht en Liefde", *Controleur* 2 Jan 1904. ,,Ik heb gezegd en *bewezen*", enz. Maar als ik zeg, dat de mensch mensch moet zijn, màg ik niet bewijzen. Wie dan bewijzen vordert is onlogisch en verwart de hoofden van de dommen met zijn gewichtig quasi-wetenschappelijk geraas.

De orthodoxen moeten werkelijk hun theoriën *bewijzen*. Die beweren dingen, die volstrekt niet van zelf spreken,

het bestaan van een *persoonlijken* God, de tegenwoordigheid van Jezus in 't Sacrament, enz. enz. Wat hun wetenschappelijke bewijzen echter om 't lijf hebben, zeggen ons die geleerden zelf, als ze elkaar zoo netjes afbreken.

Heel onlogisch is verder uw bewering, als zoude ik een nieuwe theorie verkondigen, omdat ik het oude zoo „afgezaagd" vind. Mijn gewetensgodsdienst is waarachtig oud genoeg. Ik streef niet naar nieuwheid in den godsdienst, maar naar reinheid. Heb ik 't niet in „Christendom en Dogma" duidelijk gezegd en zegt de geest mijner artikelen het niet aanhoudend : de godsdienst is zoo oud als de menschheid ; het eenige feit, dat voor het wezen van den godsdienst belangrijk is, is het ontstaan van het menschengeslacht. Wij, nieuweren willen juist het menschelijke leven terug voeren naar het natuurlijk-menschelijke, dat niet jonger is dan de menschheid zelve. Dr. Schaepman heeft het ergens als een verdienste der nieuwere letterkunde aangezien, dat zij de kunst als zoodanig dichter bij de natuur heeft gebracht. Zoo is het. Ook mijne leuze is : Terug naar de oude, altijd frissche natuur ! In mijn devotie voor het schoone ben ik conservatief, maar ook in mijn conservatisme ben ik, zooals in alles, radicaal. Niet het oude wil ik, maar het alleroudste, *de* menschelijkheid. Alle christelijke orthodoxiën zijn nieuwer dan de gewetensreligie. Hun kan men verwijten, dat ze bij hun ontstaan het oude te „afgezaagd" vonden, terwijl dat toch zoo jeugdig bleef en zoo frisch en zoo eenvondig-waar, dat men zijn goed recht schendt, als men het bewijzen wil.

Jezus is ook niets anders, dan een „nieuwere", die de menschen aanspoort, de conventies te laten varen en terug te keeren naar de aloude gewetensreligie. Hij „bewijst" daarom ook alleen, als hij de Pharisaeën-argumenten weerlegt en wel gewoonlijk door zijn aanvallers met hun bijbel in tegenspraak te brengen. Maar als hij zijn godsdienst verkondigt, bewijst hij niet. Kom niet aan met mirakelen, eenvoudig katholiek, of debatteer eerst met den katholieken doctor in de theologie, J. Brom, die mij in *het Centrum* van 11 Aug. 1902 aan 't verstand bracht, dat een wonder niet als teeken Gods met gezond verstand te constateeren is, weerlegt eerst het grootste gedeelte der vakmannen in de geschiedenis, die met den katholieken professor abbé Loisy

beweren, dat de bijbelsche wonderverhalen niet historisch vertrouwbaar zijn. Uitdrukkelijk beroept zich Jezus niet op ,,bewijzen", maar op den goeden wil zijner hoorders. De goede wil zijner hoorders is (om uw eenvoudige taal te spreken) zijn *waarheidscriterium:* ,,Als iemand den wil Gods wil volbrengen, zal hij inzien, of mijn leer van God is." (Joh. VII : 17). Daarom *deed* Jezus ook iets op de menschen. De macht, die hij bezat, en die de Pharisaeën misten, bestond juist daarin, dat hij niet redeneerde", maar sprak van harte tot harte. Moge ik dat ook eenigszins hebben gedaan. Niemand wordt godsdienst in- of uitgeredeneerd, maar wie natuurtaal spreekt, wordt door natuurlijke menschen verstaan.

Waart ge nog maar een polemist van nauwgezette eerlijkheid eenvoudig katholiek! Maar dàt zijt ge zelfs niet. Ik schreef in mijn artikel: *Nog eens: Hartstocht en Liefde:* „dat bewijst genoeg, dat ze (de roomsche kerk) tenminste voor wettig getrouwden schippert met Jezus woord: ,,Weest *volmaakt.*" De woorden: *ten minste voor wettig getrouwden* schreef ik alleen om mij te bepalen tot de besproken stof: het huwelijk. Gij liet in uw vorig antwoord de woorden: *voor wettig getrouwden* weg en citeerdet: Zij ,,schippert" ten minste met Jezus' ,,weest volmaakt". Zoo kreeg het den schijn, dat ik de woorden: *ten minste* schreef, niet om mij tot het huwelijk te bepalen, maar om te „draaien", alias terug te krabbelen. Dat is niet eerlijk!

Maar, uw insinueeren van ,,terugkrabbelen" zegt nòg iets: gij hebt het recht niet, den eeretitel van *christèn* te dragen. Gij huldigt veel dogma's, maar den menschelijken eeretitel van christen, Jezus geest, ontzeg ik u openlijk. Omdat gij beweert, dat ik ,,draai", meent gij, dat het van christelijk standpunt uit niet juist hetzelfde is, ontuchtige leer te verkondigen, of Jezus onverbiddellijk ,,weest volmaakt" op 't gebied van sexueele reinheid te verzwakken. Gij kunt een vurig katholiek zijn, maar christen zijt gij niet. Anti-christelijk is het, principiëel menschen het natuurlijk recht toe te kennen op een of ander punt niet naar *volmaaktheid* te streven. Ik bepaal: van christelijk standpunt uit is het juist hetzelfde, ontuchtige leer te preeken als wettig getrouwden het *recht* toe te kennen met elkander dierlijk te zijn.

Ik weet wel, dat Jezus alle menschelijke zwakheid vergeeft. Maar zeker is het, dat zijn onverbiddelijk woord niet duldt,

dat men principiëele rechtsgrenzen stelt aan zijn ideaal: „weest volmaakt zooals uw Hemelsche Vader volmaakt is." (Math. V : 48).

Hoeveel christelijker dan gij spreekt Björnson (een modern litterator!) in zijn heerlijk drama: „Bovenmenschelijke Kracht": „Slechts hem noem ik een Christen, die van Jezus het geheim der volmaaktheid heeft geleerd en in *alles* naar *volmaaktheid* streeft." (Eerste bedr., zesde toon.)

Ziezoo, eenvoudig katholiek, nu heb ik eenvoudig, zonder geleerde woorden, met u afgerekend. De lezer oordeele!

(Contr. 27 Febr.)

Eenvoudige Gewetensgodsdienst of wetenschappelijke Theologie?

(Bij vergissing geplaatst na in plaats van vóór het vorig artikel: „Alweer een ander!")

De „eenvoudige Katholiek" beweert nog altijd bij hoog en bij laag, dat hij heel eenvoudig is, maar — blijft achter de schermen. Ik laat daarom zijn bewering voor wat ze is. Wie of wat hij is komt er overigens *voor onze polemiek* minder op aan.

Gochem is-ie, dàt moet gezegd worden. Hij stelt me alweer een heelen boel vragen, natuurlijk in de hoop, dat ik de een of andere zal overslaan, zoodat hij dan triomfantelijk zou kunnen uitroepen: „Zie je wel, hij heeft niet op alles geantwoord!" Waarachtig, eenvoudig Katholiek, gij zijt handiger dan J. C., van wiens „ongeoefendheid" ik, volgens u, heb „misbruik gemaakt". Ik hoop nu maar, dat, als ik u óók op uw plaats zet, mij niet verweten zal worden, dat ik misbruik gemaakt heb van uw „eenvoud".

Maar, scherts ter zijde. Uw artikel is treurig, zeer treurig. Het antwoord op bijna al uw bedenkingen zoudt ge alweer kunnen vinden in mijn artikel en brochures, maar om u plezier te doen, zal ik u nog eens antwoorden.

Aanhoudend beschuldigt ge mij van onwetenschappelijkheid. Die beschuldiging hoor ik heel graag. Al mijn geschrijf is protest tegen „wetenschappelijken" godsdienst. Mijn kennis van de theologie spoort mij alleen aan de theologie af te

breken. Godsdienst heeft niets te maken met wetenschap. Een christendom dat wetenschappelijke bewijzen noodig heeft, is daarom reeds uit den booze.

Geen wetenschappelijke theologie, maar eenvoudige gewetensgodsdienst! Dat zeg ik vooreerst als *denkend mensch*. Men behoeft waarachtig geen geleerde te zijn om met recht maling te hebben aan de heele christelijke bovennatuurlijke ,,theologie." Wat ieder denkend mensch toch dadelijk moet opvallen, is dat de geleerde theologen zelf het volstrekt niet met elkander eens zijn. Geleerde Katholieken zeggen dit, geleerde Lutheranen zeggen dat, geleerde Calvinisten zeggen weer wat anders, enz. enz — Wie nu de geleerdsten van al die geleerden zijn. zou ik niet gaarne uitmaken. Maar een verstandig mensch zegt bij al dat gekibbel: ze weten het zèlf niet. 't Zijn om met Busken Huet te spreken, ,,orthodoxiën, die elkander opeten." Mij verwondert het volstrekt niet, dat een vermaard katholiek professer in de theologie, abbé Loisy, openlijk zeide: ,,De katholieke bewijzen bewijzen *niet*."

Geen wetenschappelijke theologie maar eenvoudige gewetensgodsdienst! Dat zeg ik ook van *christelijk standpunt* uit. Jezus zegt uitdrukkelijk, dat zijne zaligheid niet is voor de geleerden, maar voor de kinderlijke zielen, de ,,armen van geest". Dit is juist de fundamenteelste dwaling van alle christelijke ,,theologie", dat ze van Jezus, die de beelderige taal spreekt der natuur, een kamergeleerde maakt. Een boekenwurm is haar diezelfde Jezus geworden, die de Pharisaeën met hun lijvige folianten verachtte en de kinderen tot zich riep. Ik heb dat, meen ik, ook al geschreven in mijn ,,Antwoord aan den heer Namreh." Ik kom nog hierop terug in dit artikel, sprekend over Jezus' pantheïsme.

Vraag me dus geen wetenschappelijke ,,argumenten" meer, eenvoudig Katholiek, nu ge ziet, dat de wetenschappelijke theologen zelf elkaar weerleggen, en dat Jezus van wetenschappelijken godsdienst niets weten wil. Wees eenvoudig *mensch*, die niet wegredeneert wat hij zien *moet*. Ik redeneer alleen als ik mij tegenover drogredenen verdedig, maar als ik mijn godsdienstige zienswijze uit elkaar zet, redeneer ik niet en màg ik niet redeneeren. Toch blijf ik dan nog heel ver van fundamentlooze phantasiën af. Dan beroep ik me heel eenvoudig op het geweten, het goede hart van lezers of hoorders, en dan weet ik dat ik iets *doe* bij allen, die onpartijdig en sterk genoeg

zijn, om in zich zelf te kunnen ingaan en te handelen volgens het gewetensideaal, dat in hen leeft en hun met Jezus toeroept: Wees *volmaakt!*

Gij vraagt mij een moreel „waarheidscriterium" (hoe „eenvoudig" allemaal) en vermoedt, dat ik zal komen aandragen met sociale noodzakelijkheid. Mis! Ik heb dikwijls genoeg gezegd, dat de eenige beslissende autoriteit in zedelijkheid en godsdienst ons geweten is, ons zedelijk instinct. Dat is iets wat van zelf spreekt, en waarover we 't feitelijk allen eens zijn, Katholieken en Protestanten, Joden en Christenen. Jezus' moraal huldig ik daarom ook niet, omdat Jezus God is in orthodoxen zin, maar omdat hij slechts gewetenstaal spreekt, die Hector en Andromache voor 4000 jaar ook al spraken.

Wat ik over sociale noodzakelijkheid in mijn vorig artikel schreef, hebt gij ook alweer heel averechts opgevat.

Waar heb ik ergens in naam van de sociale noodzakelijkheid de verplichting tot sexueelen omgang geëischt? Als gij mijn vorig artikel nog eens wilt doorlezen, zult ge zien, dat ik in naam van het geweten, dat de sociale noodzakelijkheid eerbiedigt, juist het tegendeel eischte: *beperking* van sexueelen omgang. In hoeverre die sexueele omgang in gegeven omstandigheden dient beperkt te worden, zal het geweten altijd juist zeggen, als men aan 't geweten maar niet de theïstische vraag stelt: wat is ongeoorloofd, of wat kan er nog even door, maar de pantheïstische en tevens menschkundige vraag: *Wat is in de gegeven omstandigheden het beste.* Zie nadere verklaring in mijn brochure: „Antwoord aan den heer Namreh."

De vraag: wat is in de gegeven omstandigheden het beste, stel ik ten opzichte van de minder „geëvolueerden" en ik antwoord: Beter is het, dat ze een kerkelijk huwelijk aangaan, dan dat ze ergers doen. Voor sexueele onthouding zijn zulke natuurlijk niet vatbaar.

Diezelfde vraag stelt zich ook Nora aan 't eind van Ibsen's beroemd drama. Zij verlaat haar „wettigen" echtgenoot en „wettige" kinderen, omdat zij veel beter doet weg te gaan, dan de anders onvermijdbare leugenverhouding vol te houden, nu ze zich die leugen is *bewust* geworden. Zij gaat weg, omdat zij *moet* inzien: het „wonderlijkste" kan toch nooit gebeuren, ons samenwonen kan nooit een zielehuwelijk worden.

Gij wilt bij Nora redeneeren over haar plichten als vrouw en moeder. Zij *moet zien,* dat ze geen echtgenoot en moeder is, noch vooreerst bij Helmer worden kàn. Ibsen „bewijst" in zijn stuk natuurlijk niets. Daar is hij te waar moralist voor. St. Alphonsus, bij wien gij uw „moraalstudies" gemaakt hebt, „redeneert". Ibsen laat zijn leerlingen het leven zien en roept hun toe: Gaat in u! Maakt u vrij van alle uiterlijke conventie en laat uw geweten, uw edel hart oordeelen!

Nu zult ge misschien beseffen, waarom ik juist in *de Controleur* schrijf. Ik weet zeer goed, dat ik gastvrijheid kan vinden in tijdschriften, maar daar komen mijn artikelen alleen onder de oogen van vakmannen. En godsdienst is nu eenmaal geen vakgeleerdheid. Ik weet wel, dat de katholieke theologen vooral van hun wetenschap liefst een onderonsje maken en vreeselijk het land hebben als godsdienstquaesties „onder het volk" raken. Maar mij is het juist te doen om te protesteeren tegen alle godsdienstige vakgeleerdheid, en het goede hart, het natuurlijk geweten der menschheid meer te doen gelden. Als echter een katholiek theoloog mij in een tijdschrift wil tegenspreken zal ik hem gaarne te woord staan en wel in datzelfde tijdschrift. Ik stuurde overigens mijne brochure „Christendom en Dogma" aan de voornaamste katholieke periodieken ter beoordeeling op, maar ze vonden het beter, mij dood te zwijgen.

Met geleerde woorden als „affectus maritalis" weerlegt ge mijn beschuldiging van het roomsche huwelijk niet, al draait ge met latijnsche woorden om de quaestie heen. Ik herhaal: „De kath. kerk leert, dat „wettig" getrouwden het *recht* hebben hun dierlijke driften met elkander te bevredigen, ook als er geen sprake is van ziele-liefde." Dat is duidelijk en is dàt niet de leer der kerk? Ik behoef de nieuwe letterkunde hier niet te verdedigen. De litteratuur in ons debat trekken zou zijn de lezers afleiden van de eigenlijke godsdienstvraag. Waar is, dat een groot deel der nieuwere litteratoren mij gelijk geven als ik zeg: het eenige, dat geslachtsgenot heiligt, het eenige, dat geslachtsgenot goed maakt, is menschelijke *zieleliefde*. (Zie b.v. van Eeden's Joh. Viator).

Dat behoeft waarachtig niet „bewezen" te worden. Dat spreekt van zelf voor ieder, die naar het beste streeft volgens Jezus' woord: Weest volmaakt! *Principiëel* voor allen „schipperen" met dat woord in zooverre het op kuische

geslachtsliefde slaat, is principiëel niet streven naar volmaakte reinheid, is in meer of mindere mate ontucht.

Wie geeft u het recht, Tolstoï mijn leermeester te noemen? Dat is een goedkoope manier om mij belachelijk te maken: Tolstoï mijn leermeester en ik met Tolstoï in tegenspraak! In waarheid ben ik Tolstoï veel dank verschuldigd, maar daarom ben ik nog niet in alles Tolstoïaan. Overigens, ik ken Tolstoï wel. Hij is in zedelijken zin pantheïst, al wil hij het wetenschappelijk niet zijn, evenals onze van Eeden pantheïst is, al wil hij soms dien naam niet dragen. (Zie ,,Ethisch Pantheïsme" van P. H. Hugenholtz Jr.)

Maar, wat Tolstoï is komt er minder op aan. Jezus zèlf was pantheïst. Hij heeft gezegd, dat hij God was, maar hij zei het in pantheïstischen zin. Hij was een incarnatie-bij-uitstek van het goddelijke, dat in meer of mindere mate in ons allen leeft. Lees eens aandachtig het volgende en denk er eens goed over na:

De fundamenteelste fout van alle christelijke bovennatuurlijke-openbaringstheologie bestaat, zooals ik reeds zeide, hierin, dat ze Jezus' poëtische woorden direct *wetenschappelijk* opvat, dat ze Jezus' woorden toetst aan wetenschappelijke theorieën, *zonder vooraf de uitspraken van Jezus in wetenschappelijke taal te vertalen.*

Jezus spreekt niet als wetenschappelijk man. Hij spreekt, zooals mijn bestrijder in zijn vorig artikel terecht opmerkte, *onophoudelijk in beelden.* Ik heb meermalen verklaard, welken geest ik in die beelden vind. Het zijn gevoelvolle, poëtische voorstellingen van de gewetenstaal, die zich doet hooren in 't diepst van iedere menschenziel. Maar nu heb ik er genoeg aan, dat iedereen me moet toegeven, dat Jezus onophoudelijk in beelden spreekt. Als ik dus absoluut wil onderzoeken, in welke wetenschappelijke wereldbeschouwing de christelijke moraal past, moet ik eerst de uitspraken van Jezus in wetenschappelijke taal overzetten. Anders vergelijk ik twee dingen, die niet te vergelijken zijn: poëzie met philosophie, warme beeldspraak met koude formulen, naïeve intuïtien met ingewikkelde redeneeringen.

De moderne katholieke godgeleerden moeten langzamerhand die vreeselijke fout gaan inzien. *Diezelfde* fout hebben ze immers al ontdekt in de vroegere verklaring van het oude Testament, b.v. in het scheppingsverhaal. Ofschoon

het scheppingsverhaal uitdrukkelijk zegt, dat God de wereld schiep in 6 dagen, vinden ze in die bijbelsche voorstelling volstrekt geen tegenspraak meer met de wetenschappelijke theorie der geleidelijke ontwikkeling, als deze maar niet afwijkt van het geloof aan een persoonlijken God. — „Als wij", zeggen ze, ,,in de bijbelverklaring maar niet het onderscheid vergeten tusschen *voorstelling* en *leer*, zien we gemakkelijk in, dat wetenschap en bijbel geen vijanden zijn.

De naïeve voorstelling van het scheppingsverhaal in wetenschappelijke termen vertaald, beteekent immers niets anders dan: „God heeft alles geschapen en aan Hem is ook de verscheidenheid der dingen te danken." Op dezelfde wijze spreken zij van het paradijsverhaal van den zondeval van Adam en Eva. Zij gelooven niet meer aan een heuschen appel, waarin Adam en Eva werkelijk zouden ,,gebeten" hebben. Zij vertalen het naïeve paradijsverhaal in wetenschappelijk-theologische leertermen: Adam en Eva hebben gezondigd, en wij allen in Adam.

Nu zeg ik op mijn beurt:

Vertaal ook eerst de poëtische voorstellingen van Jezus in wetenschappelijke termen, àls ge er belang in stelt te weten, in welk wetenschappelijk systeem de moraal van Christus past. Jezus heeft zelf niet gezegd of hij ,,theïst of „pantheïst was, maar hij was natuurlijk een van beiden.

Was hij theïst, d. i. erkende hij buiten zijn gevoelvolle poëtische *voorstellingen*, de *leer* van een persoonlijken God?

Neen.

Jezus' voorstelling van God is: *Vader*. Maar de theïstische, persoonlijke God mag niet Vader genoemd worden. Als er een persoonlijke God bestond, die zich met de menschelijke individuën als individuën bemoeide, die bewust allen en ieder in 't bizonder bestuurde, dan zou hij, de Almachtige en Alwijze, bewuste oorzaak zijn van alle onrecht, dat ons in de wereld grieft. Hij, die *alles* bestuurde, zou ook de hand van den moordenaar leiden, zijn ,,Voorzienigheid" zou het brood ontnemen aan zoovele armen, zijn ,,Alwijsheid" zou de tegenwoordige maatschappij hebben in 't leven geroepen, waarin niet de goedheid maar de kracht gewoonlijk zegeviert. Wie zijn goed hart laat spreken en onafhankelijk kan zien, noemt een theïstischen persoonlijken God geen vader, maar een tiran.

Hoe vreemd het voor een Katholiek ook klinke: Jezus was in den grond een pantheïst, omdat hij God *Vader* noemde. Vader kan men in waarheid alleen den God heeten, die niets anders is dan *de* Schoonheid, *de* Goedheid, *het* Leven, dat in alle leven trilt, *het* Leven, waaruit het heelal gegroeid is maar dat niets weet van de bizondere slechte individualiteiten, die in de wereld bestaan. Wat er natuurlijk, spontaan en tevens specifiek eigen in de wezens is, is goed, is een daad van den God-Vader, die ieder wezen naar volmaaktheid leidt, die ook den mensch aanspoort, *menschelijk* te leven; dien we niet kennen door wetenschappelijke redeneering maar des te duidelijker zien, naarmate wij menschelijker, reiner leven. „Zalig zijn de reinen van harte, want zij zullen God zien." Wat er echter door de individuën „berekend", „uitgedacht" wordt om te overwinnen ten bate van eigen egoïsme, dat kent God-Vader niet, dat vindt zijn diepsten grond in iets anders buiten de Goedheid Gods, die God zelf is.

Wat is dat andere? Die vraag is puur wetenschappelijk, ik zal ze daarom slechts voor de volledigheid zoo kort mogelijk beantwoorden. Dat andere is niets goeds, kan dus geen product van God zijn, moet dus eeuwig wezen als God. 't Is ook niet iets slechts, want iets slechts is een negatie en bestaat dus niet uit zich zelf. Het moet dus iets heelemaal passiefs zijn, dat niet goed is en niet slecht, niet groot en niet klein, dat alles *wordt*, wat de actie Gods er van maakt.

Hoe zal ik dat passieve Wezen noemen?

Had Plato zijn „Noodlot" niet een ware actie toegeschreven, dan zou ik het met hem „Noodlot" heeten. Had St. Thomas in zijn „materia prima" een werkelijk wezen gezien en niet de tegenspraak begaan zijn „materia prima" een *ens quo* te noemen, *iets* en tegelijkertijd *niets*, dan zou ik vrede nemen met den naam „materia prima".

Maar nu weet ik er geen directen wetenschappelijken naam voor. Vergelijken kan ik die eeuwige passie met het zaad, waaruit een bloem geboren wordt door de bevruchting van het Leven; ik kan ze vergelijken met de aarde, die levendmakend wordt door de bezieling van licht en lucht en warmte. Een wetenschappelijken naam weet ik er niet voor.

Maar ik weet wel, dat ik, nu ik eenmaal de diepste

dualiteit in 't heelal heb erkend, rust gevonden heb voor mijn geest. Ik weet wel, dat ik nu met Jezus mijn God ,,Vader" kan noemen, zonder, zooals vroeger het protest te hooren van weduwen en weezen en zieken en stervenden; van goede harten die werden verraden, van onschuldige zielen die belasterd worden, en van allen, die 't leven vervloeken, omdat het zoo dom is en zoo wreed.

(Contr. 5 Maart.)

Een naschriftje aan Dr. Schoenmaekers.

Hoewel zeer tegen mijn oorspronkelijk plan wensch ik u, ZeerGel. Heer, even te doen opmerken, dat ik vooralsnog niet geneigd ben de rekening te quiteeren. Dat zou ik gedaan hebben als u eerlijk alle schulden betaald had; edoch, zeer eigenmachtig schrapte u eenige postjes van de lijst (n.l. die, welke u zeer snel naar 'n faillissement voerden). — Vooreerst een correctie van mijn kant. Tot mijn spijt bemerkte ik reeds bij 't lezen van mijn artikel, dat me eenige woorden uit de pen geglipt waren, die ik er niet bedoeld had. Zij betreffen Nora, die volgens dat artikel ,,'t heele stuk door" een kleinzielig egoïstje zou geweest zijn. Zeer terecht toonde u 't verkeerde van deze uitspraak aan. Waar 't mij echter om te doen was, is haar laatste daad: 't verlaten van haar man en kinderen. Hier handhaaf ik mijn oordeel. Het zelf willen nadenken over de dingen is op zichzelf voortreffelijk. Maar 't te doen ten koste van de plichten van vrouw en moeder is kleinzielig egoïstisch en gevaarlijk immoreel. U hebt zoo'n methode uw tegenstanders klein te maken, edele dokter. Zoowel J. C. als ik waren geen logici, hadden geen enkele eigenschap om een man als u (!) behoorlijk te bestrijden, waren geen eerlijke polemisten, ik een pharizeeuwsche woordenzifter, een woordgoochelaar en zelfs geen Christen. Ik bid u, christelijke dokter, laat persoonlijkheden rusten en beantwoord liever mijn moeielijkheden. U wilde ,,heelemaal afrekenen". Maar waar is die afrekening? Verklaar me, bid ik u, kort en bondig, zonder holle woorden als: ,,eenvoudig-naief-natuurlijk" (ik ben niet doof), maar met argumenten deze moeilijkheden.

1e. De abstracte philosophenvragen. Niet om een *levensdoel* heb ik u gevraagd, maar om de *beteekenis* van 't leven. Die zoekt men niet alleen „in moeielijke omstandigheden", maar ieder oogenblik „ins vollen menschlichen Leben tretend" krachtens 't bewustzijn. Die „natuurdrang" wordt niet door „natuurlijk leven" bevredigd, dat bewijst de geschiedenis der philosophie (of hebben alle philosophen, ook Tolstoï, tegennatuurlijk geleefd?)

2e. U zegt: de liefde alleen rechtvaardigt de sexueele daad; anders is zij ontucht. De kerk zegt: het kind rechtvaardigt haar, en de liefde verheft haar. Als er geen liefde bestond, zou er toch sexueele omgang zijn krachtens de voortplantingsdrift. U zegt, dat u uw stelling niet behoeft te bewijzen, want dat ze vanzelf spreekt voor ieder natuurlijk mensch. Eerstens is dit onwaar. Duizenden ontwikkelde katholieken (en niet alleen katholieken) hebben uw stelling verworpen en verwerpen haar nog op beredeneerde gronden. Of zijn zij allen al weer onnatuurlijke wangedrochten? Maar wat te zeggen als u openlijk op grond van die onbewezen, volgens u zelf ook niet te bewijzen, stelling, de kerk beschuldigt (ik zeg belastert) dat zij stelselmatig ontucht predikt? Zeker, doctor, een logicus moet weten wat hij *bewijzen* moet, maar een aanklager veel meer. Zooals u de eer van uw bestrijders al heel gemakkelijk in een hoek schopt, zoo handelt u eveneens met die van de kerk. Zoo deden ook al uw voorgangers ter rechtvaardiging van hun afval. Maar de kerk gaat rustig en kalm voort, slechts treurend om het verlies van enkele bedrogenen. De kerk moet, volgens u, 't bestaan van een persoonlijk God enz. bewijzen. Neen, edele heer, dat moet ze niet, want dan was er van „geloof" geen sprake meer. Zij moet alleen de evidentie aantoonen. En ik zal al heel blij zijn, als u me dat eens van uw stelling doet. Dan zult u tevens mijn onchristelijkheid hebben bewezen, want vergeef me, uw: „ik bepaal" is me geen duit waard.

3e. U vat samen: *mensch* leef als *mensch* . . . dan begaat ge geen onzedelijkheid, dan leeft ge volgens uw instinct, uw natuurwet, enz. In uw vorig artikel zei Uw Z.Gel. dat verreweg de meesten niet tot een zielehuwelijk in staat zijn. Zij mogen dus niet huwen want dan begaan ze onzedelijkheid en dat is tegen hun „instinct". Maar de feiten leeren dat hun instinct is *wel* te huwen. (Hierop verzoek ik antwoord). Ued.

Z.Gel. kan hier zelf niet meer uit en zegt: zij moeten een kerkelijk huwelijk aangaan. Ued.Z.Gel. maakt dit huwelijk dus tot een ontuchtmiddel en sanctioneert het; is het dus volkomen met de Kerk eens want dat zij die wel tot een zielehuwelijk in staat zijn, nu ook nog kerkelijk huwen, zal hun omgang toch wel niet onzedelijk maken. — Hierop verwacht ik een zeer helder antwoord. U rekende wel met me af, maar waart tevens zoo vrij dit cardinale punt heel slimmetjes dood te zwijgen. Dat was zeer dapper.

4e. Ik bid u, leer me toch hoe de goede wil van toehoorders een waarheidscriterium d. w. z. een toetssteen voor de waarheid kan zijn. Daar kan ik dan ook nog eens pleizier van hebben. Als u dit wat zwaar valt, Z.Gel. heer, wat ik moet vreezen, dan verzoek ik u om een ander. Stel u voor, dat de goede wil van uw lezers voor u de toetssteen zou zijn voor de waarde van uw beweringen. Arme lezers, die zooveel barren onzin slikken. Ook hier wacht ik gaarne een duidelijk antwoord.

5e. U moogt van niemand vorderen dat hij zal leven naar de regelen van Jezus' leer en uwe beweringen, tenzij u aantoont dat deze eisch gerechtvaardigd is. Toon me dus van uw pantheïstisch standpunt de moreele verplichting van de sociale noodzakelijkheid, die u als grond hebt aangegeven.

Ook dit negeerde uw Z.Gel. zeer slim en maakte er zich (evenals bij de moeilijkheid van J. C.) zeer dapper met 'n dooddoener af: „quasie wetenschappelijk geraas." Nog eens Z.Gel. geen hol geschreeuw, maar argumenten.

6e. U beroept zich beurtelings op Jezus' leer en op het eenvoudig-naïef-rein-simpel natuurlijke. Toon dus aan, dat die twee aan elkaar gelijk zijn. Ik zeg dat 't in 't geheel niet waar is, ander zou 't niet zoo razend lastig zijn overeenkomstig J's leer te leven, en dan zou de wereld er een heel beetje anders uitzien. Is 't soms overeenkomstig 't natuurlijk instinct zachtmoedig, bescheiden, liefderijk, behulpzaam, werkzaam, opofferingsgezind enz. te zijn? U zegt: mensch leef als mensch, dan leeft ge volmaakt. Waar vinden we dien natuurlijk volmaakten mensch wel? In uw laatste artikel zoekt u hem in 't verleden, in 't alleroudste zoowel wat godsdienst als moraal betreft. In uw voorlaatste artikel zoekt u hem in de toekomst, te verkrijgen door evolutie

waarvoor dan dogmatisch geloof en kerkelijk huwelijk gedurende een tijd noodig zijn!!

U zult ontsnappen en zeggen dat dat alleroudste en de toekomst samenvallen. Maar verklaar me dan de droevige afdwaling van 't heele menschelijke geslacht, en vooral Jezus' positie als gewoon, zij het geniaal, mensch daartusschen. Hoe wist hij dat de mensch zoo moest zijn om volmaakt te zijn en niet anders?

Overigens hebt u me niet gezegd of u Jezus houdt voor een bedrieger of een krankzinnige, of hij pantheïst was, op welke wijze en met welk recht u zijn moraal aan 't pantheisme vastkoppelt enz. Maar dit alles schenk ik u. Men mag niet te veel eischen.

Ten slotte een paar opmerkingen. In den overgang van de aperte bewering dat de kerk *ontucht predikt* tot die, dat zij *schippert* met Jezus: „weest volmaakt," zie ik een terugkrabbelen. Wie die uitdrukkingen gelijkwaardig vindt of de laatste sterker dan de eerste, mag 't zeggen. Mijn oneerlijkheid was zeer ter goeder trouw. Door een verkeerde interpunctie trok ik „ten minste" bij „schippert," in plaats van bij „voor getrouwden." Overigens doet dit niets af en ik handhaaf mijn beschuldiging dat u draaide. Zie, ZeerGel. Heer, als u me bovenstaande 6 vragen eens helder en bevredigend beantwoord hebt, dan eerst zullen we volkomen afgerekend hebben, en dan eerst zullen ook de lezers kunnen oordeelen.

Gegroet,

Een eenvoudig Katholiek.

(*Ingez. in Contr. 5 Maart*).

Is het nù duidelijk?

Tengevolge van een misverstand werd mijn artikel „Eenvoudige gewetensgodsdienst of wetenschappelijke theologie," geplaatst *na* inplaats van vóór het artikel „Alweer een ander!"

Op de vragen van den „eenvoudigen Katholiek" zal ik zoo kort en duidelijk mogelijk nog eens antwoorden.

1°. Mijn bestrijder zegt, dat hij niet heeft gevraagd om een *levensdoel* maar om de *beteekenis* van het leven.

Ik antwoord: In de beteekenis, m.a.w. in het *wezen* van het menschelijk leven ligt ook het menschelijk levensdoel opgesloten. 't Is dus volkomen hetzelfde te vragen naar 's menschen levensdoel, als te vragen naar de beteekenis van 's menschen leven. Iedereen, die zonder vooroordeel met aandacht lezen kan, moet hier weer het schermen-met-woorden van mijn bestrijder ontdekken.

2°. *a.* „U zegt: de liefde alleen rechtvaardigt de sexueele daad; anders is zij ontucht. De kerk zegt: het kind rechtvaardigt haar en de liefde verheft haar."

Antwoord: De kerk begaat hier weer de fout, een onderscheid te maken tusschen „rechtvaardigen" en „verheffen" m.a.w. *veredelen. Van christelijk standpunt uit* bestaat maar één rechtvaardigheid, die tevens menschenadel is, n.l. het streven naar het zedelijk ideaal. „Gij dan, weest *volmaakt,*" zegt Jezus.

b. „De kerk moet volgens u, 't bestaan van een persoonlijken God enz. bewijzen. Neen, edele heer, dat moet ze niet, want dan was er van „geloof" geen sprake meer."

Antwoord: Als de kerk de pretentie heeft, een *redelijk* geloof aan te bieden, moet ze mij bewijzen, 1°. dat een persoonlijke God bestaat en 2°. dat de kerk diens onfeilbaar orgaan is. De kerk tracht dat ook te bewijzen in haar „apologetica." Wat die apologetica om 't lijf heeft, zeide u de katholieke professor Loisy.

3°. „U vat samen: *mensch*, leef als *mensch.*"

Zeker, de geheele religie is in al wat ze waardevols heeft zóó samen te vatten. Maar de eene mensch kàn meer mensch zijn dan de ander, d.i. niet ieder mensch kan even dicht bij het menschenideaal staan, dat het christendom ons voorhoudt. Als ik nu zeg dat het wettige huwelijk voor velen een noodzakelijk kwaad is, dan is mijn duidelijke bedoeling, dat men van twee moreele kwalen het minste kiezen moet. Het wettelijke huwelijk is voor mij voor velen een noodzakelijk kwaad. Voor de kerk is het een natuurlijk *recht* van iedereen, een natuurlijk *recht*, sexueel te genieten ook zonder liefde, als het kind maar het sexueele genot „rechtvaardigt." Is dat nòg niet duidelijk? Ik had dit punt volstrekt niet doodgezwegen. Maar enfin, herhaling is voor sommige menschen noodzakelijk.

4°. Waarom de goede wil van toehoorders een toetssteen voor de waarheid kan zijn?

Zeer eenvoudig. Wij spreken hier over *zedelijke* waarheid, die zedelijke *schoonheid* is. En nu weet toch iedereen, dat schoonheid gekend en gewaardeerd wordt *niet* door redeneerend verstand, maar door schoonheids*gevoel*. Welnu, het *zedelijk* schoonheidsgevoel is oorzakelijk en noodzakelijk verbonden met den goeden wil.

5⁰. „Toon me dus van uw pantheïstisch standpunt de moreele verplichting van de sociale noodzakelijkheid, die u als grond hebt aangegeven."

Van pantheïstisch standpunt uit vraagt de mensch, die zedelijk handelen wil: welke van deze twee of meer *concreete* daden is de beste? of: Is het beter deze of gene *concreete* daad te stellen of niet? Om een concreet begrip van een daad te hebben is het echter noodig, ook de sociale noodzakelijkheid in aanmerking te nemen. Dat die sociale noodzakelijkheid geen verplichting meebrengt *in uw orthodoxen zin*, geef ik gaarne toe. Of meent ge soms dat een phantheïst *orthodoxe* verplichtingen er op na houdt?

6⁰. Dat Jezus' leer niet een „wetenschappelijke" theorie is, blijkt reeds daaruit, dat alle „wetenschappelijke" opvattingen des christendoms elkander weerleggen.

Theoretisch is Jezus' leer natuurlijk, eenvoudig : Bemint elkander, weest kuisch, enz. *Practisch* blijft het altijd moeielijk naar Jezus' leer te leven. Jezus' ideaal is een kruis. U vraagt, waar de volmaakte mensch te vinden is. Natuurlijk nergens. Maar we zijn allen van nature geroepen, naar volmaaktheid te streven. Ons zedelijk instinct, vereenzelvigd met onze menschelijke natuur, spoort ons daartoe aan, ons egoïsme houdt er ons van terug. Daarom is de eerste natuurlijke (*theoretisch* eenvoudige, *practisch* zware) eisch des christendoms de zelfverloochening. De afdwaling van vele menschen is dus eenvoudig te wijten aan 't egoïsme, en Jezus heeft zooveel zegen verspreid omdat hij geen egoïst was. Theoretisch alweer heel eenvoudig, maar daarom is het practisch nog niet gemakkelijk, Jezus na te volgen.

U hebt me het pantheïsme van Jezus willen „schenken." Neen, mijnheer, ik houd niet van cadeautjes. In mijn artikel „Eenvoudige gewetensgodsdienst of wetenschappelijke theologie", heb ik u gezegd, waarom ik Jezus een zedelijk pantheïst noem. *(Contr. 12 Maart.)*

Tot slot van rekening.

Het vervelendst voor een eerlijk polemist is altijd de begripsverwarring van den tegenstander. Aan begripsverwarring nu lijdt de „eenvoudige Katholiek" al evengoed als J. C. Zoo beweerde de „eenvoudige Katholiek" nog in zijn naschriftje van den 3[den] Maart, dat ik het ontuchtige van het kerkelijk huwelijk *sanctioneer* d. i. *goedkeur* als ik het voor velen erken als een *noodzakelijk kwaad*, dat ergers voorkomt. Zoo houdt hij vol, dat Jezus' leer niet eenvoudig-natuurlijk is, omdat het zoo moeilijk is, naar Jezus' leer te leven en verwart zoodoende *theoretischen* eenvoud met *practische* gemakkelijkheid.

Ik heb daarom besloten in dit artikel mijn begripsverklaring te plaatsen tegenover zijn opvatting van het Christendom. Naast elkander zal ik leggen, wat ik heb beweerd, en wat de Roomsche orthodoxie zegt. De lezer moge dan zelf zien, wie het dichtst staat bij Jezus, den radicaal-consequenten idealist. De scheidsrechter tusschen ons moge zijn het goede menschelijk hart, waarop Jezus zich ook beroept. „Zalig de reinen van harte, want zij zullen God zien." Misschien zal iemand opwerpen, dat de mensch te egoïstisch is om op zijn hart te vertrouwen. De waarheid is, dat ieder mensch twee krachten in zich voelt: een *hoogere* en een *lagere* natuur. Noem die krachten zooals ge wilt: idealisme en materialisme, altruïsme en egoïsme, geest en vleesch, geweten en genotzucht. De naam doet niets ter zake. Het feitelijk bestaan, de feitelijke tweestrijd dier krachten is niet te ontkennen. Ieder neme het voornemen zijn enger ik zooveel mogelijk het zwijgen op te leggen, zijn beter ik te raadplegen, en vergelijke:

De natuurlijk-christelijke levensopvatting zegt:	*De Katholiek zegt:*
Ieder mensch voelt naast zijn dierlijk-egoïstisch begeeren een zedelijk instinct in zich, een geweten, een goed hart. Jezus nu spoort ons aan, zooveel mogelijk te luisteren naar de stem van dat	Het Christendom wil, dat de mensch „rechtvaardig" zij, d. i. de geboden onderhoude van een bovennatuurlijken God, die in hoogste instantie niet in ons eigen hart spreekt, maar door middel

zedelijk instinct en zoo min mogelijk toe te geven aan onze lagere natuur, ons egoïsme. De zedewet is in ons. Het zedelijk leven is een innerlijke roeping, niet het volgen van een van buiten opgelegde levenswijze. ,,Gods Rijk is in u." Aan dat zedelijk streven mag de Christen geen *principieele* rechtsgrenzen stellen. ,,Weest volmaakt, zooals uw Hemelsche Vader volmaakt is."

Wat dus aangaat de geslachtsgemeenschap tusschen man en vrouw moet de christen als consequente idealist *streven* naar het hoogste : geslachtsgemeenschap *alleen uit zieleliefde* te genieten. *Heilig* is volgens hem alleen geslachtsgemeenschap uit liefde. Dat neemt echter niet weg, dat het wettige huwelijk erkend kan worden als een practisch middel voor velen om grootere ontucht tegen te gaan. Maar alle menschen het natuurlijk recht toekennen, bij contract een ander het heilig recht af te staan zijn lichaam geslachtelijk te gebruiken, *zonder* liefde, is onchristelijk, is van *christelijk*, d. i. van *consequent-idealistisch* standpunt uit : ontucht.

Voor de Christelijke religie zijn geen ,,bewijzen" noo-

van een *buiten* ons gelegen kerkelijk gezag. Als de mensch die geboden Gods onderhoudt is hij absoluut goed, dan is hij een Christen, ook als hij in alle deugden of in de een of andere deugd principieel niet verder wil gaan dan Gods bovennatuurlijk gebod eischt.

Wat dus aangaat de geslachtsgemeenschap tusschen man en vrouw moeten man en vrouw ,,rechtvaardig" zijn, d. i. de geboorte van het kind niet tegenwerken, wijl God dat verbiedt. Als ze de geboorte van het kind niet tegenwerken, (en wettig getrouwd zijn) is hun huwelijksleven absoluut goed, ook als ze er niet naar streven hun geslachtsgenot te veredelen door de liefde. ,,Het kind rechtvaardigt de sexuëele daad, de liefde verheft haar." Maar die verheffing van de sexuëele daad is niet Gods *gebod*. Zij is Gods *raad*, dien men niet behoeft op te volgen om absoluut goed, absoluut rein te wezen.

De echtheid van de Kerk, die ons het ware Christen-

dig want het „Weest volmaakt" wordt gepredikt door ons eigen hart, door onze hoogere natuur, die des te meer tot haar recht komt, niet naarmate wij geleerder zijn maar naarmate onze wil beter is.

Alle wetenschappelijke opvattingen des Christendoms zijn niet alleen onnoodig maar ook valsch, want alle wetenschappelijke opvattingen des Christendoms weerleggen elkander (Katholicisme tegen Calvinisme, Calvinisme tegen Lutheranisme enz.).

Het Christendom is dus niet een wetenschappelijk systeem, maar de natuurlijke, theoretisch eenvoudige zedeleer, die we *allen* sterker of zwakker voelen in ons eigen hart. Dat neemt niet weg, dat de *praktijk* des Christendoms moeilijk is wegens ons egoïsme. Jezus' ideaal is het kruis der zelfverloochening.

Besluit:

Verloochen uw egoïsme, dan zal van zelf uwe mooie menschelijkheid opgroeien uit uw eigen gemoed. Uw eigen ik is niets, uw menschelijkheid is alles.

dom verkondigt, steunt op beredeneerde gronden.

Alleen de katholieke opvatting des Christendoms is wetenschappelijk houdbaar, ieder protestantisme wordt door de katholieke apologeten weerlegd.

Een christelijke overtuiging-uit-eigen-geest hebben dus alleen de theologen, die de bewijzen voor de echtheid der Kerk begrijpen. De gewone geloovigen moeten vertrouwen op de traditie der vaderen, op de bisschoppen en priesters en op wat zij van de kerk zelve zien.

Besluit:

Vertrouw niet op uw eigen zienswijze, maar op de leer der Kerk, die Gods onfeilbaar orgaan is. Uw eigen ik is niets, uw Kerk is alles.

Ik ben in het weergeven der Roomsche leer angstvallig eerlijk geweest. Ik heb in niets getracht haar onjuist of

belachelijk voor te stellen. Dàt zal ieder katholiek theoloog ten minste moeten getuigen.

Meermalen gaf men mij den raad nog wat levenskennis op te doen. Maar vooreerst heb ik in mijn artikelen niet in bijzonderheden gevraagd hoe er geleefd wordt, maar wie Jezus' levensideaal reiner opvat, ik of de Roomsche Kerk. En vervolgens is de edele levenskennis niet het kennen van zooveel mogelijk menschendaden, maar het kunnen waardeeren van de mooiheid in het menschelijke leven. Of ik zelf leef volgens mijne leer, of liever volgens *de leer der natuur?* Ik tracht het naar mijn best vermogen te doen. Zeker is het, dat ik even goed op mijn weg zal struikelen als anderen, en er zijn er, die me beloeren om te zien of ik struikel.

Maar ik smeek allen, die het goede willen niet den weg te veroordeelen, dien ik bewandel als ze mij op dien weg zien vallen. Zeer terecht wordt opgemerkt, dat men de menschen moet nemen zooals ze zijn — maar, moet men ze ook *laten* zooals ze zijn? Mag men hun niet een ideaal voorhouden, waarnaar ze geroepen zijn te streven? De consequente idealist geeft niets van zijn ideaal prijs, maar hij weet ook, dat een ideaal nooit in alle volmaaktheid te bereiken is en juicht als hij, zij 't ook maar één mensch, iets dichter bij het ideaal heeft gebracht. Hij treurt echter, als hij ziet dat een mensch niet beter wil worden dan hij is. Zoo was Jezus blijde over een tollenaar, die rouwmoedig in zich zelf ging, maar treurde over de ,,heilige" Pharisaeën, die met zichzelf tevreden waren.

't Is waar, dat er slechts weinigen zijn, die de levenstrilling van Jezus' ideaal zóó hevig in zich voelen, dat ze zich in waarheid Jezus' leerling mogen noemen. In ieder mensch is iets christelijks, zooals er in ieder mensch iets artiestieks is. Maar er zijn slechts weinig artiesten en eveneens maar weinig Christenen. Er zijn nog meer dilettanten in het Christendom dan in de kunst. Ik heb ééns gezegd, dat ik Jezus' leerling was. Ik had moeten zeggen, dat ik vurig wenschte het te worden. Men meene nu niet, dat ik alleen onder de „zonderlingen" de ware Christenen zoek. Neen, Christenen zijn geen zonderlingen, die zich van andere menschen onderscheiden door de een of andere bizondere, excentrieke eigenschap. De ware Christenen vertegenwoordigen in hoogen graad *de* alge-

meene levensmooiheid der menschen: goedhartigheid, kuischheid, eenvoud — hun leer is niet hunne leer, maar de leer van de natuur.

Een woord van warmen dank aan hen, die mij in mijne polemiek verdedigden of mij blijken gaven van sympathie. Vooral bedank ik de vrouwen, die in *de Controleur* en in het Indisch dagblad *Het Nieuws van den Dag*, voor mij partij trokken. Waarom ik vooral de verdediging van vrouwen in deze delicate huwelijkspolemiek waardeer, behoeft niet nader verklaard.

(*Controleur 19 Maart 1904*).

NASCHRIFT.

Realistisch Idealisme.

Meer dan eens werd ik een *ultra*-idealist genoemd. Nu, als ik absoluut een geleerden naam moet hebben, zou ik liefst niet *ultra*-idealist heeten, maar *realistisch*-idealist.

Omdat er zooveel „idealisten" zijn, die hun idealen zoeken in fundamentlooze droomerijen, zijn veel menschen er aan gewoon geraakt te meenen, dat ideaal en werkelijkheid elkaar uitsluiten. Gelukkig echter zijn mijn idealen wel degelijk *werkelijke* idealen. Consequent idealisme is realistisch en consequent realisme is idealistisch in den gezonden zin van 't woord. Valsche idealisten, verkondigers van „holle theoriën" of dichters van extatische droombeelden trachten de menschen te „troosten" door hen af te leiden van de droeve werkelijkheid. Ware idealisten sporen de menschen aan, de hééle, hééle werkelijkheid te willen zien. Ik zal trachten, u te zeggen, waar en hoe de christen zijn werkelijk ideaal vindt. Vrees niet, dat ik met geleerdheid zal komen aandragen. Zooals gewoonlijk, zal ik u slechts opmerkzaam maken op oude dingen, die we allen weten kunnen als we ernstig nadenken.

Er zijn twee soorten van werkelijkheden: *innerlijke* en *uiterlijke*. Oppervlakkigen en vele geleerden, die zich eenzijdig bezighouden met „exacte" wetenschap, zien alleen uiterlijke werkelijkheden, b.v. geld, kleeren, meubels, atomen, moleculen. Zulke menschen zijn materialisten, die zich ten onrechte realisten noemen. *Ten onrechte,* want zij zien niet de hééle werkelijkheid. Door hun oppervlakkig waarnemen of eenzijdige studie zijn ze blind voor innerlijke dingen, die wel degelijk bestaan.

Er *bestaan* innerlijke werkelijkheden; niet alle zijn idealen, maar tusschen de innerlijke dingen zijn idealen te vinden.

Er *bestaan* innerlijke werkelijkheden. Is er geen innerlijke bloeikracht in de bloem, die haar ontwikkeling voortstuwt, haar doet ontluiken en groeien? Als ge ziet, dat de jeugdige bloem haar bladeren ontsluit, als ge ruikt, dat zij haar geuren meegeeft aan de lucht, mateloos in jonge gulheid, *moet* gij dan niet te weten komen, dat er een levensbeginsel *in* haar werkt? Gij ziet dat levensbeginsel niet onmiddellijk met uw lichamelijke oogen, maar gij ziet toch, wat het *doet*. Is dat levensbeginsel geen werkelijkheid? Is er geen innerlijke levenskracht in het dier? Als ge ziet, hoe sierlijk het vogeltje zijn vleugelen rept, als ge hoort, hoe levenslustig het zijn liedje zingt, moet ge dan niet weten, dat het vliegende, zingende vogeltje nog iets anders is dan atomen en moleculen, die zijn uiterlijk lichaam samenstellen? Gij ziet het levensprinciep van het vogeltje niet onmiddellijk met uw lichamelijke oogen, gij hoort het niet met uw lichamelijke ooren, maar gij ziet en hoort toch wat het *doet*. Is dat levensprincipe geen werkelijkheid?

Beschouw nu vooral ééne innerlijke werkelijkheid, die in waarheid een ideaal, *uw* ideaal is. Leeft er geen zedelijk levensinstinct in uw gemoed, dat spontaan haakt naar menschelijken adel? Ontken niet, realist, vóórdat ge in ernst uw eigen gemoed beschouwd hebt met den vasten wil, de hééle werkelijkheid te zien. Er is een helden-figuur, die u dwingt, die zedelijke drift in u te erkennen. Die helden-figuur is Jezus. Noem hem God of mensch, een geschiedkundig persoon of een phantasie, geboren uit de poëzie van het dichtend christenvolk, dit ééne is zeker: gij hebt eerbied voor zijn zielenadel. Die eerbied is spontaan, is een daad van uw zedelijk instinct, uw specifiek menschelijke drift, die u aanspoort mooi mensch te zijn.

Is dat zedelijk instinct geen werkelijkheid? Gij kunt het niet in ernst loochenen. Als Jezus of welk mensch ook u erop wijst, moet ge hem gelooven. Jezus maakt u opmerkzaam op natuurlijke schatten in uw eigen hart, schatten, die ge moet zien, als ge in u zelf gaat. Dat zedelijk instinct, uw menschelijk hart, in zooverre het spontaan menschelijken edelzin liefheeft, heb ik genoemd: uw hoogmooie menschelijkheid, uw mensch*enideaal*. En met recht. Het ideaal is immers geen

idee, die wordt gekend, geen doel dat wordt bereikt, geen dood model, geen program, geen wetboek, geen inerte stof, maar een levenskracht in 's menschen geest en hart, leidend licht en bezielende liefde. Wil die edele levensdrift zien, dan zijt ge een waar idealist, geen droomer, geen phantast, maar een mensch, die zich van zijn heele menschelijke werkelijkheid en waardigheid bewust is.

Ik ken drie soorten van zedelijke idealisten, die hun menschen-ideaal hevig voelen: idealisten tegen wil en dank, idealisten uit plicht en idealisten uit vreugde.

1e. *Idealisten tegen wil en dank.* Hiertoe behoort de groote schare van hen, die wel degelijk de roeping voelen mooi mensch te zijn, maar zich afwenden van hooger leven, omdat het zware kruizen oplegt. Voor hen geldt het in bijzondere mate: de geest is gewillig, maar het vleesch is zwak. Zij trachten de geestelijk vermanende stem in hun binnenste te verdooven door rumoerig, plat zingenot. Ik kan ze vergelijken met artiesten van natuur, die hun artistieken aanleg trachten te verloochenen om maakwerk te leveren voor geld. Zulke menschen bestaan, en 't zijn de ongelukkigste, die ik ken.

2e. *Idealisten uit plicht.* Deze trachten werkelijk hun menschen-ideaal, hun geweten, recht te doen wedervaren. Zij doen het uit een edel motief: schaamtegevoel tegenover zich zelf. Zij zouden zich voor zich zelven schamen, hun menschenadel te verloochenen. Zulke menschen kunnen groot, heldhaftig zijn. Johannes de Dooper is hun type. Zijn predicatie komt steeds hierop neer: Ga in u, verloochen uw menschenadel niet! Zijn predicatie is edel, maar 't is een ware boetepredicatie, zijn motief is niet geluk, maar plicht. Hij is nog meer asceet dan christen.

3e. *Idealisten uit vreugde.* Dat zijn de ware christenen. Zij *streven* naar zelfvolmaking en vinden juist in dat streven hun grootste vreugde, hun geluk. Te vergelijken zijn ze met arbeiders, die niet alleen genieten, als hun werk áf is, maar lust vinden in 't werken zelf, al kunnen ze het kunstgewrocht niet voltooien; met strijders, wie de strijd zelf met geestdrift vervult, al kunnen zij de overwinning niet behalen. Een zedelijk idealist-uit-vreugde was Jezus. Johannes de Dooper was groot, maar de minste in 't christenrijk is grooter dan hij, omdat de christen Jezus' woord beäamt:

Zie uw eigen menschenadel, ga in u, *en geloof aan de blijde boodschap,* d.i. weet, dat ge juist in uw streven naar zelfvolmaking uw hoogste geluk zult vinden.

Ziedaar uw reëel menschen-ideaal: De goddelijke, natuurlijke kracht, die levend in uw eigen hart, u spontaan doet streven naar beter worden. In welken graad wij aan dat ideaal beantwoorden hangt af van aanleg, omstandigheden en eigen opvoedend initiatief. Maar zeker is het, dat het menschdom des te gelukkiger zal worden, naarmate er meer menschen zijn, die er naar willen streven, mooie menschen te wezen, menschen met een ware, echte menschenziel, en een waar, echt menschenhart. Dat menschen-ideaal is goddelijk en natuurlijk, 't is de menschelijkheid zelve. Het zal daarom niet plotseling het menschdom zalig maken, de natuur werkt immers altijd geleidelijk. Maar het ideaal *leeft* en zegent allen, die de hééle werkelijkheid kunnen en willen zien.

(Contr. 26 Maart 1904).

Van den zelfden schrijver verscheen:

CHRISTENDOM EN DOGMA,

Eenige principieele Opmerkingen

DOOR

Dr. M. H. J. SCHOENMAEKERS.

PRIJS 60 CENT.

Uitgave van J. C. DALMEIJER te AMSTERDAM.

115-8 13

Uitgaven van J. C. DALMEIJER, te Amsterdam.

Geluk. Naar het Duitsch van C. HILTY. Bewerkt door EDO FIMMEN. Prijs f 1.90, geb. f 240.
Allen, die onder den invloed der anti-christelijke stroomingen of door het dogmatisme alle geloof hebben vaarwel gezegd en die nochtans oprecht naar eigen vaste overtuiging zoeken, zullen dit werk met vreugde lezen en herlezen.

Het Leven een Zegen. De Weg tot Waar Leven, Ware Grootheid, Vrede, Kracht en Geluk. Door RALPH WALDO TRINE. Met een voorrede van P. H. HUGENHOLTZ JR. Tweede Druk. Prijs f 1.90. In Prachtb. f 2.40.

Hier volgen eenige beoordeelingen:

„Het boek vloeit over van passages van groote schoonheid en kracht... „Een gezond en opwekkend boek. Het doel is beslist praktisch... Het is schitterend geschreven en verdient het bijzondere succes, dat het zich verworven heeft." *Review of Reviews.*

Een boek geschreven door een aristrocaat van den geest... een mooi, een buitengewoon mooi boek...

Kent U Zelven. De Kern van de Nieuwe Gedachte. Een boek van Moed, Overtuiging, Helder Inzicht, Liefde voor de Menschheid en bovenal van Gezond Verstand. Door ELLA WHEELER WILCOX. Bewerkt door JOHAN WIGBOLD (Bewerker van „Het Leven Een Zegen", „Atkinson, De kracht de Gedachte" e. a.) Prijs f 1,50. In fraaien band f 1,90.

...en nu ik het geheel en met veel genoegen gelezen heb, kan ik er van getuigen, dat het een boek is met schoone menschkundige gedachten, een boek dat verheft en veredelt, gevende gezonde theorieën, nuttige raadgevingen, een boek van liefde, eerlijkheid en goedbegrepen deugd. *Bredasche Ct.*

De Schoone Wereld. Naar het Engelsch van LILIAN WHITING, bewerkt door A. W. SCHELTEMA—TIDEMAN Prijs f 1,90. Geb. f 2,40.

Het is moeilijk het te openen, zonder reeds aanstonds getroffen te worden door een schoon uitgedrukte gedachte, die waard is gekoesterd te worden.

Vrouwengeluk. „Uit Vrijen Wil de Uwe." In kartonnen band. f 1,25. In linnen f 1,75.

Een waarlijk mooi boekje, dat gerust aan jongelieden in handen kan worden gegeven. Een pleidooi voor de eenigware roeping der vrouw, in schoonen stijl en met gloed van overtuiging geschreven. *Dagbl. v. Z.-H. en 's-Gravenhage.*

WILHELM BÖLSCHE. Het Menschenraadsel.
Prijs f 1,90. Gebonden f 2,25.

In dit boek is al het nieuwe saamgevat, wat de 9e eeuw over het raadsel „MENSCH" aan het licht heeft gebracht.

Uit naam van Velen. Uit het dagboek van een meisje. Door VERA. Prijs f 1,25. Geb. f 1,60.

Een boek voor moderne mannen en vrouwen.

De Kracht der Gedachte. Door W. W. ATKINSON. Prijs in kart. band f 3,—.

Een serie lessen in Persoonlijk Magnetisme, Practische Gemoedskennis, Concentratie, Wilskracht en Physieken Invloed.